

POVIJEST DRUŠTVA SV. JERONIMA ILI DRUŠTVA SV. ĆIRILA I METODA 1868—1968

Dr Josip BUTORAC

Društvo sv. Jeronima odn. sv. Ćirila i Metoda slavi ove godine 100-godišnjicu svoga opstanka. Pravo je da naša javnost sazna iz opširnijeg prikaza kako je to Društvo postalo, u kojim je prilikama djelovalo, što je namjeravalo postići i koliko je uspjelo ostvariti svoj plan, s kakvim se teškoćama susretalo i kako ih je svladavalo.

O radu ovoga Društva tiskano je prigodom nekih obljetnica u raznim novinama i časopisima više manjih prikaza. Jedan od značajnijih tiskan je 1918. u Zagrebu pod naslovom *Povijesni nacrt Hrvat. književnog društva sv. Jeronima prigodom društvene pedesetogodišnjice. Izdao Odbor* (napisao dr Ferdo Rožić). Isti je Rožić 1941. objavio knjigu pod naslovom *Na njivi pučke prosvjete*, s preko 700 stranica. Tu su sakupljeni razni Rožićevi članci i prikazi objavljeni u raznim listovima, a odnose se na pučko prosvjeđivanje uopće i napose na djelovanje Jeronimskog društva oko kulturno-prosvjetnog uzdizanja širokih hrvatskih narodnih slojeva. Sve ovo ne daje ni izdaleka jasnu i potpunu sliku stogodišnjega rada našega Društva jubilarca. Bilo je svakako potrebno napisati opširniji i iscrpniji prikaz povijesti tako zaslužena Društva.

Kod pisanja ovoga povijesnog prikaza služili smo se izvornom povijesnom građom. To su društveni ljetopisi, objavljeni u društvenom kalendaru »Danici«, zatim prikazi rada glavnih skupština, tiskani u Katoličkom listu (do 1945), i konačno knjige zapisnika glavnih skupština i odborskih sjednica od 1917. do danas.

Od velikoga mnoštva raznovrsnih podataka trebalo je izabrati ono što je za povijest Društva bitno i važno. Krupnijih događaja u Društvu zapravo nije bilo, ali su vanjski politički, ekonomski i društveni događaji utjecali na rad i razvitak Društva. Zato smo društvenu povijest podijelili na tri doba prema državno-političkim promjenama koje su se dogodile 1918. i 1945. Tokom pojedinoga doba važno je bilo pokazati razvitak i napredak Društva što se ogleda u povećavanju broja članova, u povećanoj društvenoj imovini i nakladnoj ili izdavačkoj djelatnosti.

Zahvaljujem odboru Društva na pomoći koja mi je velikodušno pružena kod izrade ove publikacije.

Lovrečina Grad, 1. rujna 1968.

J. B.

Cijela povijest hrvatskoga naroda tokom XIX st. bila je ispunjena teškom borbom za narodni opstanak. I austrijski i mađarski političari nastojali su Hrvate što više oslabiti u političkom i gospodarskom pogledu. Naše su zemlje među sobom podijelili, pokušali svoj jezik nametnuti našim uredima i školama, svoje činovnike i druge sunarodnjake naseljavali u našim krajevima s jasno određenim ciljem: potlačivanja i gospodarenja.

Tek što su završili dugi i krvavi napoleonski ratovi, i bečki dvor i ugarski sabor čine sve kako bi Hrvatsku učinili pokornim oruđem za svoju politiku ekspanzije. 17. kolovoza 1813, dva mjeseca prije Napoleonova poraza kod Leipziga, podmaršal Pavao Radivojević prelazi Savu s 5000 hrvatskih vojnika da oslobodi južnu Hrvatsku od francuske vlasti. Kad je hrvatskom snagom Hrvatska oslobođena, Hrvati traže ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, a bečki dvor pod svojom vlasti zadržava Sisak, Turopolje, Samobor, Karlovac, Gorski Kotar, Primorje sve do 1822, a Dalmaciju sve do 1918. Car Franjo II (1792—1835) i Ferdinand V (1835—1848) vladaju nasilno preko svog ministra kneza Klementa Maternicha (1815—1848), uglavnom ne sazivaju Sabor i izravno zapovijedaju županijama.

U isto vrijeme mađarski političari na zajedničkim ugarsko-hrvatskim saborima u Požunu godine 1811, 1825, 1830, 1835, 1839, 1847, određuju da se mađarski jezik kao službeni ima uvesti u sve hrvatske urede i škole. Hrvati odlučno prosvjeduju i traže od cara-kralja da takav saborski zaključak ne potvrdi. Zbog takve mađarske nasrtljivosti Hrvati sudjeluju 1848—1849. u ratu protiv Mađara zajedno s Austrijancima i Rusima. Nakon mađarskoga poraza 1849, bečki dvor kažnjava Mađare, a Hrvate »nagrađuje« — apsolutizmom koji provodi ministar Bach.

Kad je Austrija 1866. poražena od Prusa kod Kraljičina Graca, odlučuje bečki dvor da se miri s mađarskim političarima. Sklopljena je austrijsko-ugarska nagodba i stvorena dvojna Austro-Ugarska monarhija, tako da su austrijski Nijemci i Mađari među sobom podijelili vlast nad ostalim narodima zajedničke države. Godine 1868. dolazi do hrvatsko-ugarske nagodbe, koja je u stvari bezobzirni diktat jačega prema slabijem. Hrvatska je slaba jer je razjedinjena. Prošlo je više godina do ujedinjenja s Vojnom krajinom, 1918. ujedinjena je s Dalmacijom, a tek 1945. s Istrom. Posebno teško stanje osjećalo se u Hrvatskoj za banovanja bezobzirnoga silnika Dragutina Khuena Hedervarija (1883—1903). Mađarski su političari, svojom bezobzirnošću, ujedinili u zajedničkom otporu ne samo sve Hrvate nego i druge potlačene narode u »zemljama krune sv. Stjepana«: Srbe, Slovake i Rumunje.

Hrvatski su crkveni ljudi — biskupi i svećenici — stajali uvijek i čvrsto uz svoj narod i dijelili s njime više zlo negoli dobro. Historiografija je prema njima kojiput nepravedna. Zagrebački nadbiskup Haulik nije dobro gledan ne samo u Budimpešti nego ni u Beču. Njegovi petogodišnji izvještaji Sv. Stolici »ad limina« bili su u Beču zaplijenjeni, pa

nisu nikada Rima ni vidjeli.¹ Nadbiskup Stadler nije mogao biti premješten iz Sarajeva u Zagreb jer su se mađarski političari tome odlučno protivili zbog njegova hrvatstva, a ne austrijanštine. Nadbiskupu Posiloviću »kao manje zlo« dopustili su ti političari da iz Senja dođe u Zagreb, ali su bojkotirali sve njegove prijedloge za imenovanje kanonika i graničarskih župnika. Nadbiskup Mihalović, nametnut Zagrebu za nadbiskupa kao uvjereni košutovac, vrlo je hladno primljen, ali se trudio da djelom pokaže kako iskreno želi svojim vjernicima Hrvatima slobodan kulturno-prosvjetni razvitak. Rodoljubno držanje ostalih biskupa, mnogobrojnih župnika i kanonika dobro je poznato. Pojedini svećenici mađaroni samo su žalostan izuzetak.² Svakako je u drugim staležima bilo više takvih izuzetaka, čak među neovisnim građanima i seljacima. Uostalom, poznata je riječ: izuzetak potvrđuje pravilo.

Kao i drugi siromašni i potlačeni narodi, tako su i Hrvati u prvoj polovici prošloga stoljeća uvidjeli da se pomoću prosvijećenosti moraju boriti za svoju političku slobodu i gospodarsko blagostanje.

Zato se 6. siječnja 1835. počinju tiskati »Novine horvatske«, a 10. siječnja »Danica« (1836. »Danica Ilirska«). Zbog istoga razloga osniva se 1841. Gospodarsko društvo, a 1842. Matica ilirska (kasnije Matica hrvatska).

Sjemenišna mladež u Zagrebu shvatila je u to doba svoju rodoljubnu dužnost pa 1836. osniva društvo »Kolo mladih rodoljuba« (kasnije Zbor duhovne mladeži zagrebačke). Ubrzo nakon toga raspalila se također sjemenišna mladež u Đakovu, Senju i u ostalim hrvatskim sjemeništima.

Bogoslovska je mladež podržavala tijesne veze s hrvatskim rodoljubima, književnicima i političarima, učila razne slavenske jezike, oduševljavala se za slavensku kulturnu uzajamnost. Podržavane su prijateljske veze s pojedinim rodoljubima Srbima, Slovencima, Slovacima i Česima.

Zagrebački su bogoslovci odlučili biti rodoljubi ne samo na riječi nego i na djelu. Zato su odlučili izdavati knjige za mladež i širiti ih u narodu. Najprije su to bile poučne i zabavne knjige, prijevodi s njemačkoga: 1846. »Genoveva« i »Košarica«, svaka u 1000 primjeraka. 1850. izdali su »Janjeće«, što je biskup Haulik pohvalio i sam otkupio 300 komada. Raspačavanje knjiga u narodu imalo je vrlo dobar uspjeh, pa se društvo zagrebačkih bogoslova pretvorilo u mali izdavački zavod. Tako je 1853. izdana knjiga »Golupče i Stari Goranin«, 1855. Gruberove »Katheze«, 1856. Jaisov molitvenik »Isus prijatelj malenih« (doživio je pedesetak izdanja i postao obvezatna školska knjiga), »Mladi pustinjač«, »Kresnice«, 1857. »Život katoličke crkve« u 3000 primjeraka, »Eustahije« u 2000 primjeraka, 1859. »Badnjak«, »Pisanice«,³ itd. Prevodioci i iz-

1. Vatikanski arhiv, *Acta Congr. concilii*; Dioc. Zagraben; *Relatio card. Haulik ann. 1867*, fol. 147 r. — Haulik je prema bečkom dvoru samo lojalan kao crkveni prelat, a nije suradnik i pomagač bečke protunarodne politike, kao što ga je osuđivao Lj. Gaj, koji se u kasnijim godinama priklonio vladi u Beču.

2. BOGDANOV VASO, *Hrvatski narodni pokret 1903/4*, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1961, 259—274. Prikaz o držanju svećenika prema hrvatskom narodnom pokretu 1903/4. ima dosta netočnosti, što bi mogli još neki živi svećenici posvjedočiti.

3. BUTORAC JOSIP, *Povijest zbora duhovne mladeži zagrebačke 1836—1936*, Zagreb 1937, 38—60.

davači ovih knjiga za mladež postali su za desetak godina župnici i kateheti, a kasnije i kanonici, pa su na poticaj nadbiskupa kardinala Haulika odlučili pisati izvorna djela i širiti ih među najšire narodne slojeve radi sveopćega prosvjećivanja naroda. To je veza između Kola mladih rodoljuba i kasnijeg Društva sv. Jeronima, osnovanog 1868.

DSJ želi obuhvatiti sav narod, u prvome redu seljake i radnike. Svojim knjigama namjerava dati gospodarsku i zdravstvenu pouku. Ta pouka ima biti prožeta kršćanskim vjerskim duhom. No, važno je bilo kod neukoga puka probuditi također narodnu svijest i ponos. Trebalo je naglasiti da Društvo nema nikakvih političkih, a pogotovo stranačkih namjera, ponajprije zato da bi se za suradnju predobio što veći broj školovanih i imućnih ljudi, a zatim da se izbjegne nepotreban sukob s budimpeštanskom vladom i bečkim dvorom.

U kraljevini SHS odn. Jugoslaviji (1918—1941) otvoren je velik broj osnovnih i srednjih škola, opća je pismenost i načitanost povećana, u selu se sve više čitaju knjige i novine, pa je sve to razlog da se i djelatnost DSJ u znatnoj mjeri povećala. Centralističko uređenje države, diktatura, cenzura, politički progoni i potiskivanje hrvatskog narodnog imena — sve je to bilo na veliku smetnju i kulturnom radu DSJ.

FNR odn. SFR Jugoslavija odobrila je rad DSJ, koje 1946. mijenja svoje ime u ime »Društvo sv. Ćirila i Metoda«. Rad se sada ograničava na knjige vjerskog sadržaja, kao što su molitvenici, priručnici za vjersku pouku mladeži i odraslih, na kalendare, almanahе i časopise. Zbog sveopće pismenosti i savršenije od one predratne i među dva rata, knjige se tiskaju u razmjerno većoj nakladi i dolaze i u najzabitnije krajeve.

OSNUTAK DRUŠTVA

Zagrebački nadbiskup kardinal Juraj Haulik (1788—1869) učinio je mnogo za duhovno i materijalno dobro grada Zagreba i hrvatske domovine. Posljednjih godina života, kad mu se već približavala osamdeseta, još je uvijek smišljao kako da se stvori ustanova za sveopće prosvjećenje puka, tj. širokih narodnih slojeva. Na njegov poziv sastalo se 16. siječnja 1867. preko 20 zagrebačkih svećenika, uglavnom mladih profesora bogoslovlja i kateheta, da se dogovore o osnutku društva koje bi izdavalo dobre, jeftine pučke knjige zabavno-poučnog sadržaja. Na tom su sastanku izabrana šestorica da sastave nacrt pravila budućega društva. Bili su to: Josip Lehpamer, dr Juraj Posilović, dr Franjo Iveković, Franjo Šic, Stjepan Tadić i Ivan Kučak.

Nacrt pravila ubrzo je izrađen i na novom svećeničkom sastanku 26. veljače 1867. prihvaćen. Društvu je dano ime »Svetog Jeronima«, jer je to »svetac iz naših zemalja«. Tom je zgodom izabran privremeni odbor četvorice, u koji su ušli — od gore spomenutih — Lehpamer, Posilović, Šic (umro 1868) i Tadić. Odbor se imao brinuti za potvrdu pravila kod državnih i crkvenih vlasti, a nakon potvrđenih pravila — za formalni osnutak društva i početak njegova rada. Nadbiskup je Haulik pravila rado potvrdio. Po želji kako njegovoj tako i odbora, kanonik To-

mo Gajdek, poznati hrvatski rodoljub, postao je prvi predsjednik odbora, a kasnije i Društva.⁴

Kod državne vlasti trebalo je dulje vremena čekati potvrdu pravila. Namjesničko vijeće dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko, kao najviša upravna vlast u Hrvatskoj, odobrilo je pravila Društva 27. ožujka 1868. i tako je dopustilo njegov rad. Prema potvrđenim pravilima, članovi se Društva dijele na utemeljitelje, zatim na članove I, II i III reda.

Prije početka djelovanja Društva sv. Jeronima puče glas da se u Hrvatskoj osniva društvo »Svjetlo« sa sličnom svrhom. To je malo uznemirilo pokretače Svetojeronimskog društva. Što je zapravo bilo na stvari, danas se ne zna. Sigurno je da društvo pod imenom »Svjetlo« nije u to doba proradilo.

Privremeni odbor održao je 8. svibnja 1868. prvu odborsku sjednicu. Tu su odbornici podijelili između sebe odborske službe ovako: Gajdek — predsjednik, Iveković — urednik, Posilović — bilježnik, Lehpa-mer — blagajnik, Tadić — otpravnik. U odbor su kooptirani još ovi članovi: Antun Vranić, Antun Lukić, Šimun Balenović, urednik »Katoličkog lista«, i Ivan Tkalčić, prebendar.

Slijedećih je dana »Katolički list« objavio »Poziv u Društvo sv. Jeronima«, potpisan od predsjednika Tome Gajdeka. Tu se ukratko objašnjava rodoljubna svrha Društva i način kako se ona ima postići. Sâm nadbiskup Haulik prihvatio se pokroviteljstva Društva i osobno upravo pisma biskupima, poznatim rodoljubima, s molbom da bi pomogli i uzeli u svoju zaštitu to novoosnovano Društvo. Pisma su upućena tadašnjim biskupima: senjskom i modruškom Mirku barunu Ožegoviću, đakovačkom Josipu Jurju Strossmayeru, križevačkom Đuri Smičiklasu, krčkom Ivanu Josipu Viteziću i porečkom Jurju Dobrili.⁵

Na poziv nadbiskupa Haulika i kanonika Gajdeka slijedio je ubrzo odaziv. U roku od tri mjeseca upisalo se u Društvo 16 članova utemeljitelja, 35 članova I reda, 23 člana II reda, 24 člana III reda, u svemu 96 članova. Sakupljeno je u korist Društva 4000 for. u vrijednosnim papirima i preko 500 for. u gotovom novcu. Nadbiskup Haulik poklonio je veći broj svojih knjiga.

Na odborskoj sjednici 28. srpnja 1868. čitana su pisma dvojice biskupa. Biskup Ožegović iz Senja piše ovako: »Naš narod dobar je i upravo golubinje čudi. Ne treba mu drugo već srdačnih i istinskih voditelja, a k tome i poučnih knjiga. Zato gospoda svećenici, koji naumiše osnovati to društvo, neka ne klonu duhom: iz zrna gorušičnoga izaći će stablo. Hvaljen budi Bog, što je meni u 93. života, a 68. svećenstva godini htio tu radost pružiti da vidim, kako i koliko se svećenstva naših hrvatsko-slavonskih biskupija žrtvuje za svoj narod. Stoga ja želim ubrojiti se među utemeljitelje rečenoga društva i prilažem svotu od 50 for., a takvu namirit ću svake godine, dok me Providnost Božja trpila bude na svijetu. Blagoslov Boga Svemogućega Oca i Sina i Duha Svetoga sašao vrhu toga društva i čitavog našeg naroda.«

4. DEŽELIĆ VELIMIR st., *Kardinal Haulik, nadbiskup zagrebački 1788—1869*, Zagreb 1929, 214—217.

5. *Katolički list* (1869) 175. — Ovaj list za sve vrijeme svoga izlaženja donosi izvještaje o radu DSJ, oglase, preporuke, ocjene izdanih knjiga, što sve može poslužiti kao dokumentacija za povijest toga Društva.

Biskup Strossmayer u isto vrijeme javlja ovo: »Vrlo me je obradovao glas da svećenstvo naše Trojednice goruću želju goji našem u knjiži dosta zapušenom narodu pomoći tim, da mu u ruke pruži knjige valjane, knjige za njegovu kako materijalnu tako i duševnu korist, osobito u ovo vrijeme, kad mnogi o tom rade, da se po našem narodu šire knjige tuđinske, knjige često puta otrovne i njegovu biću neprijatne. Stoga nastojanje toga odbora ne samo odobravam, nego svesrdno blagoslivljam i udilj Svemogućega molim, da posao toga odbora obilno svojim darovima blagoslovi, a ja ga, u koliko je moguće, pod svoje okrilje primam s tim obećanjem, da ću u svrhu Društva svetojeronimskoga doprinijeti dvije hiljade forinti u rastereticah, i dok ne položim, svake ću godine od njih otpadajuće kamate odboru na raspolaganje dostavljati. Zato odmah 100 for. kao kamate za ovu godinu 1868. tomu odboru šaljem.« Zbog ovakvih pisama privremenom su odboru »morala porasti krčila«, primjećuje u zapisniku bilježnik Posilović.

Osnivačka skupština Društva održana je u Zagrebu 21. kolovoza 1868. Izabran je sajmišni dan, povezan s crkvenim godom prvostolne crkve (»kraljevski sajam« uz blagdan sv. Stjepana kralja, 20. kolovoza), da se tako omogućiti što veće sudjelovanje vanjskih članova Društva koji žive izvan Zagreba. Međutim, na skupštini je bilo nazočno malo članova — oko 20 njih. Sakupili su se u Nadbiskupskom sjemeništu, Kaptol 29, najprije u kapeli da kod sv. mise zazovu Božji blagoslov, a zatim na viječanje u sjemenišnoj dvorani.

Skupštinu je otvorio privremeni predsjednik Društva T. Gajdek. Između ostaloga rekao je i to da su mu poznate teškoće Društva koje želi naobraziti narod onako kako to odgovara njegovu kršćanskom biću, i to ne u osobito povoljnim prilikama. On se međutim nada da će tako dobra i poštena stvar imati blagoslov Božji i potporu svakoga pravog prijatelja naroda. S obzirom na dotadašnji uspjeh i zaštitu duhovnih i svjetovnih vlasti, on je uvjeren da je takva nada posve opravdana. Na koncu pozove skupštinare, članove Društva, da se prime ozbiljno posla.

Skupština je izabrala društveni odbor od devet članova: kanonik Gajdek postao je stalni predsjednik, a za odbornike su izabrani: Iveković, Posilović, prof. Ivan Bošnjak, Ivan Trnski, Š. Belanović, župnik Antun Vranić, I. Tkalčić, Blaž Švinderman, službenik Nadbiskupske pisarnice. Odlučeno je da se glavna skupština obavlja svake godine 21. kolovoza (ukoliko taj dan ne padne u nedjelju). Tiskanje društvenoga kalendara (»Danica«) odgađa se zbog novčanih teškoća na godinu 1870.

Ovoj je skupštini prisustvovao Ivan Trnski, potpukovnik i pjesnik, koji će sve do smrti ostati veliki pobornik Društva, surađujući svojim književnim priložima i šireći jeronimske knjige na području Vojne krajine.⁶

PRAVILA DRUŠTVA

Pravila su sastavljena prema pravilima što su ih imala slična društva u nekim slavenskim zemljama (Društvo sv. Mohora među Slovencima, Društvo sv. Jana u Češkoj).

6. »Ljetopis DSJ g. 1867—1868« (rukopis — prijepis u arhivu Društva).

U § 1. Pravila Društva određuje se njegova svrha ovako: »Svrha je društvu sv. Jeronima izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spisove, dobrim duhom pisane, zabavno-poučne struke.« Pod »spisovima« imale su se razumjeti knjige.

Članovi su Društva podijeljeni u četiri vrste:

1. Članovi utemeljitelji jedamput zauvijek plaćaju u ime članarine 50 for. pa primaju svake godine doživotno sva društvena izdanja u 4 primjerka.

2. Članovi I reda plaćaju 20 for. najedamput ili u obrocima tokom jedne godine pa dobivaju svake godine sva društvena izdanja u 4 primjerka.

3. Članovi II reda plaćaju 10 for. najedamput ili u obrocima tokom jedne godine pa dobivaju svake godine doživotno sva društvena izdanja u 2 primjerka.

4. Članovi III reda plaćaju najedamput ili u obrocima tokom jedne godine 5 for. pa dobivaju svake godine doživotno sva društvena izdanja u jednom primjerku.

Izdavačka djelatnost Društva planirana je ovako: od članarine i doprinosa raznih dobročinitelja treba stvoriti veliku glavnicu; ta glavnica ima godišnje odbacivati toliko kamata da bi se njima mogli pokriti svi godišnji tiskarski i drugi nužni izdavački troškovi. Tako bi se knjige mogle besplatno dijeliti članovima Društva. Međutim, dok se potrebna glavnica ne stvori, odbornici će raditi besplatno, a piscima se neće plaćati nagrade za pisanje knjiga i drugih književnih priloga.

Pravila su kasnije više puta mijenjana, dakako, uz odobrenje nadbiskupa protektora i državne vlasti. Tako godine 1908/9, 1918 (odredba za slučaj razlaza Društva), 1925 (uvođenje članova radnika), o čemu će kasnije biti više govora.

Pravo glasanja na glavnoj skupštini imaju počasni članovi, utemeljitelji i radnici. U slučaju razlaza Društva, predaje se sva imovina prvostolnom kaptolu u Zagrebu da je upotrijebi u istu svrhu kakvu je imalo samo Društvo, to jest za izdavanje hrvatskih knjiga, kršćanskim duhom pisanih, nabožna, poučna i zabavna sadržaja.⁷

PRVO DOBA (1868—1918)

UPRAVA DRUŠTVA

Sigurno je da rad i uspjeh svakoga društva mnogo ovisi o sposobnoj i požrtvovnoj upravi ili vodstvu, o predsjedniku i drugim članovima društvenog odbora. Društvo sv. Jeronima imalo je u prvo doba svoje prošlosti doista sposobne i požrtvovne ljude koji su ga uspješno vodili kroz razne teškoće i pribavili mu veliki ugled ne samo u domovini nego i u vanjskom svijetu. Oko ovoga Društva okupili su se poznati hrvatski pjesnici i pisci. Podupirali su ga, kao povjerenici i prijatelji, svi biskupi i mnogobrojni svećenici u svim hrvatskim krajevima. Svetojeronimske knjige čitale su se gotovo u svakom hrvatskom selu.

7. »Rad i uspjesi DSJ« — izvještaj na glavnoj skupštini 1931, 68.

Evo imena predsjednika i razdoblja njihove predsjedničke službe:

1. Gajdek Tomo, 1868—1886.
2. Budicki Franjo, 1886—1890.
3. Suk dr Feliks, 1890—1902.
4. Rubetić Cvjetko, 1902—1906.
5. Leber Pavao, 1906—1911.
6. Knežić Ljudevit 1911—(1932).

Gajdek je prije dolaska u Zagreb bio dvanaest godina kapelan u Zagorskim selima, a 18 godina župnik u Velikoj Erpenji i Maloj Gorici. Kao župnik otvorio je osnovnu školu u svom stanu; sam je učio djecu čitati, pisati, računati i pjevati crkvene i narodne pjesme. Od svoga je djeci kupovao papir, olovke, crnilo i knjige i zarezivao im je pera za pisanje. Župljani su ga štivali kao oca. Za svoj rad primio je priznanje crkvenih i državnih vlasti. Imenovan je kanonikom i rektorom sjemeništa. Od njega do danas uobičajilo se da su predsjednici Društva kanonici.⁸ — Suk je bio sveučilišni profesor Bogoslovskog fakulteta, generalni vikar zagrebačke nadbiskupije, prvi predsjednik Hrvatske poljodjeljske banke, pisac školskih knjiga i suradnik raznih časopisa.⁹ — Rubetić je bio gimnazijski katehet, pisac raznih školskih udžbenika i duhovnih knjiga i zastupnik oporbenjak u Hrvatskom saboru.¹⁰ — Leber se istaknuo kao pučki pisac i mecena.¹¹

Predsjednik i kanonik Tomo Gajdek daje u svojoj kanoničkoj kuriji Društvu uredske prostorije za odborske sastanke i druge potrebe, pa tako i za smještaj društvene knjižnice i za skladište društvenih izdanja. Kao rektor sjemeništa omogućuje u sjemenišnoj dvorani održavanje glavnih skupština Svetojeronimskog društva.

Razni odbornici Društva bili su od reda ugledni javni radnici, književnici, publicisti i učenjaci, bilo svećenici bilo svjetovnjaci. Njihova im je služba davala sredstva za životno uzdržavanje, pa su mogli svoje slobodno vrijeme posvetiti besplatno požrtvovnom radu za Društvo.

Bilježnici Društva bili su: Juraj Posilović od 1868. do 1876, sveučilišni profesor, kasnije senjski biskup i zagrebački nadbiskup; Ivan Pliverić (1876—1895), prebendar, kasnije kanonik; dr Ladislav Jambreko-
vić (1896—1902), gimnazijski katehet i urednik »Kršćanske škole«; Jan-
ko Barlè (1902—1904), prebendar, kasnije kanonik, urednik »Sv. Ceci-
lije«, kulturni historičar, suradnik raznih hrvatskih i slovenskih časo-
pisa; dr Ferdo Rožić (1905—1908), prof. Nadbiskupskog liceja, kasnije
vojni vikar i kanonik, pisao pjesme, pripovijetke, drame i književne kri-
tike; dr Valentin Cebušnjak (1909—1916),¹² prebendar, vršio je razne
crkvene službe i surađivao u mnogim publikacijama; dr Josip Lončarić
(1917—1945), prebendar, župnik Sv. Petra u Zagrebu, suradnik novina
i časopisa.

Urednici Društva bili su: dr Franjo Iveković od 1868 do 1878, sve-
učilišni profesor i kanonik, filolog, napisao velik broj knjiga i rasprava

8. LONČAR PAVAO, *Ličnost Tome Gajdeka*. Kalendar *Danica* 1948, 31—34.

Osım toga, kratak prikaz Gajdekova života u *Danici* 1876 i 1887.

9. ROŽIĆ FERDO o dru Feliksu Suku u *Vjesniku DSJ*, 3—4 (1915)

10. Ljetopis *DSJ* g. 1907.

11. ROŽIĆ, *Na njivi pučke prosvjete*, Zagreb 1941, 412—422.

12. *Ondje*, 476—478.

u raznim časopisima, izdao veliki »Rječnik hrvatskog jezika«; Cvjetko Rubetić (1878—1899), kasniji predsjednik Društva; dr Ladislav Jambreković (1899—1904), prije toga i u to vrijeme bilježnik Društva;¹³ Janko Barle (1905—1906); dr Ferdo Rožić (1907—1921), razvio je kao urednik vrlo veliku djelatnost u Društvu.

Blagajnici društva bili su: prof. Ivan Bošnjak od 1868 do 1874; dr Josip Stadler (1874—1877), sveučilišni profesor i pisac, kasnije vrhbosanski nadbiskup; Franjo Vojaković; Aleksandar Šmit; Juraž Dočkal (1890—1899), sveučilišni profesor; dr Ivan Bujanović (1899—1901), sveučilišni profesor; Stjepan Bićanić (1906—1919), prebendar, kasnije kanonik.

Službu otpravnika vršili su: Stjepan Tadić od 1867, Blaž Šviderman od 1868, Miroslav Galović, itd.

Ostali članovi Odbora: Ivan vitez Trnski, Ivan Tkalčić, Šimo Balenović, Danilo Rašić, prof. Petar Zoričić, Kosta Vojnović.

OD SKUPŠTINE DO SKUPŠTINE

Godišnja skupština za svako društvo, pa tako i za DSJ, ima veliku važnost i značenje. Skupljaju se viđeniji i ugledniji članovi Društva iz Zagreba i okolice. Dolaze također gosti i prijatelji, predstavnici kulturnih i prosvjetnih ustanova i zavoda.

Nema ih mnogo, nego naprotiv malo, upravo vrlo malo. Tako na II glavnoj skupštini, 1879, bilo je 26 članova, 1870. 20, 1871. 24, 1873. 28, 1875. i kasnijih godina 50, 1886. 90. Toliko je otprilike članova dolazilo i na koncu XIX i na početku XX st. Razlog su tome — u ono doba slabe prometne veze Zagreba s raznim hrvatskim krajevima, preskup put za većinu siromašnih članova, i napokon, povjerenje u rad društvenog Odbora.

Na skupštine su dolazili predstavnici Jugoslavenske akademije (Rački, Smičiklas, Torbar), Matice hrvatske (Ivan Kostrenčić), profesori sveučilišta (Kržan, Breščenski, Kosta Vojnović), narodni zastupnici (I. Vončina, Vj. Spinčić), ugledni učenjaci i pisci (Lopašić, Mrazović, Kišpatić, Josip Pasarić), neki javni radnici (Modec, Bradaško, Bož. Kukuljević). Većinu su na skupštini činili svećenici. Dr Antun Bauer dolazio je najprije kao sveučilišni profesor, a kasnije kao nadbiskup pokrovitelj. Češće su pohađali skupštinu biskupi: Marušić, Njaradi, Premuš, Lang, Salis. Od kanonika bili su osobiti prijatelji Društva: Vojaković, Barun, Strahinščak, Korenić, Barac, Kapić, Volović, Pećnjak, Lončar. Velik broj uglednih župnika povjerenika putovao je izdaleka na skupštinu: Bučar, Stražimir, Barabaš, Iv. Bošnjak, Kučak, Kučenjac, Krempler, Cerovski, Šafran, Topolčić, Ettinger, Vjek. Tkalec, Pavunić, Dovranci, Frzić, Stj. Bešlić, Fran Novak, Josip Panić. Svoju vjernost pokazali su prema Društvu i brojni učitelji: Basariček, Hajdenak, Tomšić, Kapetanić, Spanović, Orešković, Vilko Popović, Golner, a još više vjeroučitelji: Heffler, Lahner, Lasman, Gudek i mnogi drugi koje ovdje ne možemo spomenuti zbog ograničenog prostora. Od 1896. dolaze na jero-

13. Kalendar Danica 1911.

nimske skupštine i seljaci, najprije iz zagrebačke okolice, a kasnije i iz drugih krajeva.

Prva glavna ili osnivačka skupština održana je, kao što smo rekli, 21. kolovoza 1868. Slijedeće glavne skupštine — II, III i IV — godine 1869, 1870, 1871. održane su također u kolovozu, 21. ili 22. Bilo je to u vezi s velikim zagrebačkim »kraljevskim« sajmom (Sv. Stjepan kralj). Od 1873—1885. glavne skupštine (V, VI i sve do XVII) drže se u mjesecu siječnju, 22—30, jer je tokom jedne građanske godine lakše voditi financijsko poslovanje, kako to uostalom i drugi rade. S vremenom je ipak došlo do promjene: od 1886—1901. glavne se skupštine obavljaju u mjesecu ožujku, a od 1902—1918. u veljači, da bi se lakše sastavila godišnja bilanca. Tako je određeno i u novijim pravilima Društva.

Od osnutka DSJ pa do 1892. glavne se skupštine održavaju u Nadbiskupskom sjemeništu na Kaptolu 29, u jednoj od sjemenišnih dvorana. Prije same skupštine polazili su skupštinari u sjemenišnu kapelu ili crkvu Sv. Marije ili u prvostolnu crkvu, kako koje godine, da bi prisustvovali sv. misi koja se služila za sve žive i pokojne dobročinitelje Društva. Misu je obično imao sam predsjednik, i to redovito u 10 sati, a rijetko kada u osam. Prema tome je skupština počinjala redovito u 11 sati, a malo kada u devet.

Predsjednik je skupštinu otvorio, pozdravio sve prisutne članove i prijatelje Društva, a zatim održao svoj govor u kojem je prikazao u općim crtama rad Društva u prošloj godini, spomenuo značajnije događaje u domovini i svijetu te nedavno umrle dobročinitelje Društva. Bilježnik izvješćuje o novim članovima, o vezama s bratskim društvima, daje opće napomene o širenju jeronimskih knjiga. Urednik potanko govori o pojedinim izdanim knjigama i o onim knjigama koje se imaju doskora tiskati. Blagajnik daje pregled društvene imovine, prihoda i troškova, vjerovnikâ i dužnikâ. Cenzuralni odbor izvješćuje da su blagajničke knjige i računi pronađeni u redu i zatim predlaže razrješnicu, koju skupština sa zadovoljstvom podjeljuje. Bilo je koji put uz pohvale i stanovitih prigovora, kritike i autokritike, ali nikada nije bilo trzavica koje bi Društvu donijele štete. Skupštine su ponajviše protekle u dobrom redu i ugodnom raspoloženju. Članovi su dali zasluženo priznanje marljivim rodoljubnim piscima, revnim povjerenicima i požrtvovnim odbornicima.

Bit će korisno zabilježiti po koju misao što je izrečena na glavnoj skupštini od pametnih glava a pred biranim slušateljstvom. Misli su izražene od riječi do riječi ili po smislu.¹⁴

Na I glavnoj skupštini, 21. kolovoza 1868, predsjednik Tomo Gajdek spominje kako su mu poznate teškoće novoosnovanoga Društva koje želi obrazovati narod prema njegovom kršćanskom i narodnom biću, a u prilikama dosta nepovoljnim. No on se nada da će tako dobra i poštena stvar imati blagoslov Božji i potporu svakoga pravog prijatelja naroda. Ta je nada posve opravdana s obzirom na već postignuti uspjeh i zaštitu visokih duhovnih i svjetovnih vlasti.

Na II glavnoj skupštini, 21. kolovoza 1869, predsjednik Gajdek govori o Ivanu vitezu Trnskome, krajiškom pukovniku, ovako: Kako je na

14. Vidi »Ljetopis DSJ« za svaku pojedinu godinu.

čelu odsjeka koji se brine za materijalni i moralni napredak krajiškog pučanstva, nije čudo da o tome sanja danju i noću. To mu je bila od Boga i od vlasti povjerena dužnost. Zato traži sve načine kako bi predbio narod za njegovo dobro. Upravo je posijao narodno sjeme u duše krajiškoga čovjeka, te nije čudo da je ta oranica najbolje ponijela i bila kao neki rasadnik za sva ostala područja našega naroda. Tako su stigle knjige Društva i među seljake, što je bila najživlja želja Odbora. — Skupštinaru su sa zadovoljstvom slušali predsjednikove riječi o uspješnom kulturnom radu Trnskoga među Krajišnicima i popratili sa »Živio!«

Glede tiskanja knjigâ u godini 1869. rekao je predsjednik: Odbor je u ovoj godini učinio više negoli je bilo predviđeno. Učinio je to jer je bilo više novaca negoli se prije računalo. Kod toga proširenoga rada imao je pred očima samo korist i potrebe naroda. Tako će se i kasnije raditi: društvena će se izdanja ravnati prema glavnici s kojom Društvo bude raspolagao — što Društvo bude više imalo, to će više dati narodu.

Na III glavnoj skupštini, 22. kolovoza 1870, predsjednik Gajdek govori o sabiranju novčanih priloga za društvenu glavnici. Za dvije je godine sabrano 20.000 forinti. Sabirao se novčić po novčić u svim krajevima naše siromašne zemlje. Kad se pomisli iz kakvih je sve sirotinjskih izvora dotekla spomenuta svota, onda se može samo zahvaliti Bogu i narodu za taj uspjeh. Za tiskanje knjiga traže se tisuće. Pitanje novca jedno je od osnovnih pitanja za naše Društvo. O novcu ovisi kako će Društvo disati, može li naprijed ili treba pogon zaustaviti, na što nitko od prisutnih skupštinaru neće ni pomisliti!

Na V glavnoj skupštini, 23. siječnja 1873, govori predsjednik o tiskarskim troškovima i piscima: Glavnica od 24.760 forinti nije dosta ni za tiskanje kalendara. A gdje su drugi troškovi? Honorari piscima? Pa i to bi trebalo imati na umu. Ako već moramo platiti rad na strojevima u tiskari, koliko više trebalo bi platiti duševni rad pisaca! Taj je rad mnogo naporniji i vredniji. U sve to treba se zamisliti i to pravedno riješiti.

Na VII glavnoj skupštini, 1875, govori predsjednik o suradnji svećenika i učitelja, koji narod bolje poznaju od drugih: Dosad smo se u radu upirali na suradnju čimbenika (faktora) koji su najbliži narodu, a to je crkva i škola. Među njima za sada još nema nesklada, pa je zato ovo zajedničko nastojanje moglo uspješno djelovati u narodu.

Na VIII glavnoj skupštini, 27. siječnja 1876, predsjednik Gajdek radosna srca govori o uspjesima Društva s obzirom na skupljanje novih članova i izdavačku djelatnost: Držim da je Društvo došlo do tih rezultata po žrtvama. Taj je put, istina, trudan i mučan, ali je najsigurniji da bi se postigla velika svrha, osobito kad se radi o narodu malom i siromašnom kakav je naš. Sigurno je da plemenite žrtve blagosivlje Bog, a podupiru čestiti i odlični ljudi.

Kad bi za podignuće, napredak i sreću ljudskoga roda bilo boljih sredstava negoli su žrtve, ne bi najsavršenija religija na svijetu stavila žrtvu kao uvjet i temelj svake prave sreće, napose pak žrtvu Krista raspetoga. I doista se na tom temelju preporodio svijet i preobrazilo lice kako Evrope tako i Amerike. Jasno je da će i one strane svijeta koje su sada još u tami doći do svjetla i prave humanosti jedino po Kristovoj žrtvi.

Kako bi od nejakoga novorođenčeta postao jak i sposoban čovjek kad ga ne bi odgojile i podigle nečije žrtve? Isto tako: kako će se malen, ubog i potlačen narod podići do naroda jakog i neovisnog ako za nj ništa ne žrtvuju njegovi sinovi, koje je Providnost možda baš zato uzvisila na stanovita mjesta i uzvisila nad druge da te druge podignu i povuku za sobom!?

Naše se društvo stavilo odmah u početku na temelj žrtava. Svi smo mi zvani da se žrtvuujemo, da naša sirotinja, naš puk, dobije i skupi plodove tih žrtava. Neću govoriti o odbornicima koji sav svoj rad u Društvu obavljaju besplatno, kao i povjerenici, nego ni pisci ne primaju za svoj umni rad nikakve stalne nagrade, pa ni utemeljitelji za svoj veći prinos ne primaju veće koristi. Sve vrijeme otkako postoji Društvo radi se tako: uvijek se više daje negoli se prima.

Naše je poslovanje, ljudski govoreći, teklo uvijek nerazumno. Za 5 for. glavnice davali smo 2, 3, 4 knjige. Jednom smo rukom primali neznatnu članarinu, a drugom pružali gotove tiskane knjige. Neuk bi čovjek mogao pomisliti da te knjige i ne stoje više. No tome nije tako. Samo je blagoslov Božji i žrtva dobrih ljudi pomogla da se uza sav nerazmjer na tržištu knjige povezao kraj s krajem. Bilo je to za sirotinju, pa je Božja ruka blagoslovila.

Tako smo, eto, po žrtvama solidnije radili negoli da smo osnovali društvo na materijalnoj osnovici. Pa i čime bismo naplatili rad naših pisaca? Jednoga Trnskoga, Šuleka, Bučara, Fiamina, Balenovića, Ivekovića i druge? Ta ne bi ni htjeli raditi za društvo koje ništa nema da nije bilo smisla za žrtvu. Velikom su dušom radili besplatno za svoj siromašan narod da ga podignu. Taj rad služi na ponos i radost svakome tko je plemenit i vrijedan časti. Takvome je najljepša plaća svijest da se žrtvovao za svoj narod, za njegovo dobro. Pred svima vama ovdje svjedočim za svoje odbornike da su tako revno i savjesno radili za promicanje našega Društva kako ne bi ni za kakvu plaću. Svaki od njih ima i svoga drugoga posla, ali je držao da mu je rad za narod najpreča i najmilija dužnost.

To isto vrijedi i za mnoge vrijedne povjerenike. Oni su naše oči i naše ruke. Mnogi od njih u svojoj revnosti trpe štetu, ali od Društva ne traže odštetu, nego je poklanjaju svom narodu.

Da nismo pošli ovim putem žrtve, zar bismo danas mogli vidjeti ovako umiljati prizor: uz člana seljaka nalazi se i hrvatski ban Mažuranić, uz neuko školsko dijete i sveučilišni profesor!?

Zato ne valja skrenuti s toga uzvišenoga puta žrtava. Svrha je našega Društva sveta, a naša hrvatska svijest budna. Svakom zgodom žrtvama moramo osigurati uspjeh svoga djelovanja. To osobito vrijedi sada kad se bijeda kao kuga sve više širi u narodu. Upravo sada ne suptegnimo svoju velikodušnu pomoć, iako će to biti moguće samo uz velike žrtve. Olakšajmo sebi posao: što nas bude više, bit će potrebna manja žrtva. Najstojmo zato da što više članova privučemo u Društvo. Svaki novi član naša je pomoć i radost.

Na IX glavnoj skupštini, 25. siječnja 1877. predsjednik zahvaljuje hrvatskom Saboru i banu Mažuraniću za novčanu pomoć: Troškovi su premašili mogućnost Društva, zato je Odbor odlučio da se obrati molbom na naš Sabor i Bana, ne bi li ovi s obzirom na prosvjetnu funkciju

našega Društva povisili potporu koja se Društvu inače daje na račun zemaljskoga proračuna. Sabor je velikodušno uvažio molbu te je Društvu doznačio uz dosadašnju potporu od 200 for. još 1000 forinti. Novac će se upotrijebiti za podmirenje tekućih troškova.

Na X glavnoj skupštini, 24. siječnja 1878, prigodom 10-godišnjice DSJ, predsjednik govori o uspjesima desetogodišnjeg rada: To je gotovo čudo. Počeci su bili kao ono kod stvaranja svijeta: ništa: Nije se imalo šta ni uzeti ni prenijeti. Jaka volja, koja je nicala iz ljubavi za narod, bila je dostatno pokretalo da se od ništa prešlo u neznatno i malo, zatim uz Božji blagoslov prešlo se iz sjemena u sitno zrno, iz kojega se rodio plod, i to mučnim probijanjem kroz teškoće, pod kojima stenje stoljećima čitav naš narod.

Osjećamo da smo nošeni nekom silom izvan nas koja nas je kriječila i vodila. To je jaki kršćanski i narodni duh koji je stoljećima vodio čudes našega naroda. Savijao se od bola, ali nije klonuo. Narod nas je kao svoje primio i priznao jer mu dajemo dobre, poučne i zabavne knjige koje ga uče, hrabre, tješe i razveseljuju. Svega ima u tim našim knjigama što će narodu doći kao melem na ranu u različitim časovima života. U 10 godina dali smo narodu 26 knjiga sa 155.000 komada.

4000 društvenih članova živi ne samo u Hrvatskoj i Slavoniji nego svugdje gdje ima hrvatskih žuljeva i našega jezika i narodne duše.

Društvo je svojim radom postavilo temelje pučkoj književnosti u našem narodu. To je razlog da narod prihvaća Društvo kao nešto svoje.

Da, moglo bi se reći da je Odbor radio bez računa, i da bi takvo gospodarjenje moglo upropastiti Društvo. Hvala Bogu, Društvo nije upropašteno. Njegova glavnica iznosi 46.000 for., cijela imovina 50.000 for., a dug samo 600 for. Ne skrivamo ništa, osim možda svoje velike brige i žrtve. Glavno su učinili naši dobročinitelji, zapravo dobročinitelji naroda.

Ne bi bilo nikakvo čudo da se mlado Društvo u svom rodoljublju i velikodušnosti koji put zaletjelo. Međutim, ozbiljne krize nije nikada bilo. Providnost je Božja uvijek pomagala.

Boljelo nas je što ne možemo nagraditi pisce knjigâ pristojnom plaćom. Sada je tu malena glavnica od 3150 for. Nagrade će biti još uvijek skromne, ali za naše prilike to znači mnogo. Utješna je činjenica da naši pisci nisu od Društva očekivali nagrade, jer su dobro vidjeli s kakvim sredstvima Društvo raspolaže. Oni su sebe stavili kao žrtve na oltar domovine i čekaju plaću odozgo, koju će sigurno dobiti .

Na XI glavnoj skupštini, 30. siječnja 1879, veseli se predsjednik što je omogućeno u Bosni i Hercegovini širenje kršćanske prosvjete, pa će od sada i tamošnji Hrvati katolici čitati jeronimske knjige: ... diže se iz mraka zemlja za kojom mi se i oko i srce otimlje. I Hercegovina zemlja i Bosna ponosna! Evo nam polja društvenoga djelovanja! Najbliži smo im i po Bogu, i po rodu, i po jeziku i po bratskom srcu. Ako smo bili sretnije sudbine, to nam je veća sada dužnost da im spremnije priskočimo u pomoć. Ovo nije politika, nego ja s vama zastupam opći interes čovječanstva sa željom da se rođenom bratu pruži kršćanska prosvjeta. Iz daljine nas pozdravljaju braća i kao da mole da i njima pružimo ne samo komad kruha da utaže glad nego i knjigu koja će im prosvijet-

liti dušu i srce. Bilo je dosta tame. Neka nam taj krepki narod što brže čenese i svoj osebujni plod.

Hvala napose braći franjevcima koji su otprilje radili u svojim školama i narod pripravljali da jednom s veseljem pozdrave DSJ i njegove knjige. Oni su nam uz čitaoce dali i pisce za narod. U pomoć su im stigle i milosrdne sestre koje je s velikim trudom dovodio iz Zagreba u Bosnu i Hercegovinu brižni i poduzetni njihov poglavar Höpperger.

XIII glavna skupština održana je 27. I 1881. izuzetno u kaptolskoj školi jer je Nadbiskupsko sjemenište 1880. teško postradalo od potresa, kao i mnoge druge zgrade u Zagrebu i u okolici. Posljedice potresa glavnoga grada kraljevine Hrvatske bolno je osjetio sav hrvatski narod, pa tako i DSJ.

Na XIV glavnoj skupštini, 26. siječnja 1882, govori predsjednik opširno o pokojnom biskupu Dobrili, o njegovim zaslugama za hrvatski narod i DSJ, pa završava ovako: Za tim ljubimcem Božjim plače naše Društvo, plače sav naš hrvatski narod. Ali ako i plačemo, nismo bez utjehe kao oni koji nemaju nade. Ta on je iskreno ljubio svoj narod, a radi njega i ovo Društvo. A ljubav je vječna. Iz ljubavi on će i ondje kamo se preselila njegova blažena duša kao ljubitelj braće i naroda svoga poput proroka Božjeg mnogo moliti za narod i za ovo Društvo. U Boga mu plaća, a u nas spominjanje vječno.

Na XV glavnoj skupštini, 25 siječnja 1883, predsjednik brani neuka seljaka od prigovora školovanih ljudi i stranaca: Prigovara se našem seljaku da je lijen i nemaran te da se ne da poučiti. Sve kad bi to i bila istina, ne bismo se smjeli nabacivati kamenjem na tu njegovu slabost, već joj treba potražiti lijeka. Glavni je uzrok zaostalosti seljaka neznanje. Ne radi što bi trebao jer ne zna što bi radio i ne vidi ploda od rada. A ploda nema jer seljak ne zna što bi i kako radio. Zato ga, eto, treba poučiti. I nije dosta da nešto čuje, on mora vidjeti korist rada.

Na XVI glavnoj skupštini, 24. siječnja 1884, predsjednik govori o tome kako jeronimska knjiga budi narodnu svijest kod čitatelja.

Na XVII glavnoj skupštini, 29. siječnja 1885, predsjednik razlaže kako je zadaća Društva pružiti narodu moralni uzgoj i unaprijediti njegovo materijalno blagostanje. U svijetu postoji borba za opstanak pojedinaca, narodâ i državâ. Teško slabiću u toj borbi. A to smo mi svi i sav naš narod. No od svijetu najteže je seljaku, malom čovjeku uopće. Svaki će ga lako pregaziti. Ta pogibao prijeti i većim narodima, a kako neće nama. Malena su gospodarstva i sirotinja u rasulu. Tko može to popraviti kad nema skoro nikakvih uvjeta za napredno gospodarstvo i promet. No nije vrijeme da očajavamo. Naprotiv, što je veća nevolja, neka bude veća revnost i ustrajnost, a to znači — silnija ljubav. Proučavajmo i hrabrimo bijedni narod! To je naše Društvo, s knjigom u ruci, radilo od svoga početka. U novije vrijeme, kad je steklo više sredstava i pisaca, čini i više.

Na XVIII glavnoj skupštini, 18. ožujka 1886, prigodom 50-godišnjice hrvatskog narodnog i književnog preporoda, novi predsjednik Budički, misleći na nekadašnje ilirce i »Kolo mladih rodoljuba« u Bogoslovskom sjemeništu, kaže ovako: Naše je Društvo čedo onih časnih otaca. Književno smo naime Društvo, i hvala Bogu, a na veću slavu onih naših

otaca mi smo već jedan poseban ogranak hrvatske književnosti. Mi namine nastojimo njegovati samo pučku knjigu evo već 18 godina. Naša se dakle književnost već toliko razvila te se počela dijeliti u grane. Dobro sjeme otaca, posijano u ljubavi za narod, donijelo je, uz Božji blagoslov, obilan i zdrav plod.

Na XXXVI glavnoj skupštini, 12. veljače 1903, govori predsjednik Rubetić ovako: Jedno je stanje našega naroda. Iz grudi svijui rodoljuba diže se jedan vapaj: hrvatski je narod daleko zaostao u prosvjeti i materijalnom blagostanju za drugim narodima. Štaviše, njegovo stanje postaje sve gore. Dosta je pogledati naše selo i usporediti ga sa selima naše braće Slovenaca, pogledati njihova obrađena polja i polja naših seljaka. Naš seljak još nije shvatio što je red, rad i čistoća. Posljedica lošega gospodarenja jest osiromašenje i iseljavanje iz svoje lijepe domovine u daleku tuđinu. Kad bi bilo kod seljaka prave narodne i domovinske ljubavi, ne bi svoju zemlju u besćenje prodavao doseljenim inostrancima. DSJ svojim knjigama čuva i brani naš narod od nacionalnog samoubojstva.

Na XXXVIII glavnoj skupštini, 16 veljače 1905, bilježnik Rožić tješii skupštinare ovim riječima: Ove je godine naše Društvo s uživanjem gledalo kako se sve više širi misao među inteligencijom o prosvjetljivanju našega naroda. DSJ tome je sigurno mnogo pridonijelo. Korito se narodnog prosvjeđivanja produbljuje i proširuje.

Na XLIII glavnoj skupštini, 10. veljače 1910, blagajnik Stjepan Bičanić izvješćuje o stanju društvene imovine i blagajne ovako: Prošlogodišnji društveni prihod morao bi zadovoljiti i društveni Odbor i skupštinare. Nije se doduše ništa moglo staviti na stranu kao prištednja, ali je u novčanom prometu održana ravnoteža, pa tako nije trebalo dirati u uštedenu glavniciu. Općenito govoreći: naše je materijalno stanje u prošloj godini bilo povoljno. Ipak ostaje želja da u godini 1910. bude još povoljnije stanje. Još ni izdaleka nismo postigli postavljeni cilj, a za što su potrebna između ostaloga i velika materijalna sredstva.

Na XLV glavnoj skupštini, 8. veljače 1912, izvješćuje predsjednik Ljudevit Knežić: Opstanak DSJ i njegovo djelovanje osniva se na glavnici u koju ne smije nitko dirati. Stoga ima Upravni odbor sve troškove za izdavanje knjiga, kao i za druge potrebe Društva, podmirivati jedino iz kamata glavnice. Međutim, taj prihod nedostaje ni izdaleka za podmirenje svih troškova, zato se obraćamo prijateljima za novčanu pomoć a povjerenicima za skupljanje novih članova.

Na istoj skupštini primjećuje urednik Rožić: Danas je doba pučkoga prosvjeđivanja. Na tome se radi okolo nas i u našoj domovini. DSJ želi oplemeniti um i srce, a druga društva idu za istim ciljem, ali na žalost ne idu i istim putem. Skrećemo pažnju našim piscima: Samo ono što je najbolje, za narod je dosta dobro!

Na XLVII glavnoj skupštini, 12. veljače 1914, izvješćuje bilježnik Čebušnik: Ovogodišnje jeronimske knjige dočekane su i primljene kao još nikada do sada. Tek što su dotiskane i malo se otisnule u narod, nastala je takva jagma za njih te se ljudi skoro potukoše da bi došli do knjiga. Krunaške su narudžbe navalile poput bujice. Tako je u nekoliko tjedana nestalo knjigâ . . . Eto, narod je pogođen u srce i dušu.

Na XLVIII glavnoj skupštini, 11. veljače 1915, u doba ratnih strahota i nevolja, opet Čebušnjak, bilježnik, govori: Veoma nam je velika dužnost da jačamo i dižemo duh naroda. Mora ga pritište. Nije to prvi put. U prošlosti to je bilo nebrojeno puta. Pa ipak nam narod još nije klonuo. Ostao je živ i zdrav do današnjega dana, a jačala ga je božanska sila jača od smrti, jer je nerazoriva i vječna.

ČLANOVI DRUSTVA

Pravila DSJ, kao što smo rekli, odredila su diobu članova u četiri vrste: utemeljitelje, zatim članove I, II i III reda. Ti su se članovi zvali i doživotni članovi, jer je članstvo trajalo cijeloga života i prestajalo smrću i nije se moglo prenositi na potomke ili baštinike. To je, razumljivo se, vrijedilo za fizičke osobe, koje su činile najveći dio članstva, a nije vrijedilo za pravne osobe, kao što su župe, samostani, općine, ustanove, zavodi itd.

Članarina od 5 for. za članove III reda činila se nekima previsoka i nepristupačna za siromašne seljake i radnike. Zato je već 1869. prof. Francelj iz Varaždina predlagao da bi se jeronimske knjige davale i onim osobama koje bi za njih doprinijele stalnu godišnju svotu od 1 for. ili još manje. Glavna je skupština odbila taj prijedlog. Držala je da se bez velike glavnice ne da unaprijediti izdavačka djelatnost. Skupštinarci su željeli imati što veći broj doživotnih članova koji bi stvorili tako veliku glavnicu da bi se kamatima mogli pokrivati troškovi za izdavanje knjiga.

Pa ipak, 1871. zaključio glavna skupština da se u Društvo prime i godišnji prinosnici koji će svake godine plaćati po 50 novčića (krajcera) za 3—4 godišnje jeronimske knjige. To je za ono doba bilo »vrlo mnogo«, tj. vrlo povoljno za godišnje prinosnike ili članove. Međutim, taj pokušaj nije uspio, pa glavna skupština 1873. odredi da godišnji članovi plate po 1 for. svake godine. Tu je svotu malo njih moglo i htjelo plaćati, pa se zato, za dulje vremena, odustalo od skupljanja i upisivanja godišnjih članova.

Istom se 1900. pokušalo ponovno s upisivanjem članova prinosnika ili godišnjih članova. Plaćali su svake godine po 1 krunu, pa su se zato prozvali i »krunaši« (za prvog svjetskog rata plaćaju 2 krune). Htjelo se izaći u susret u prvome redu seljacima i radnicima. Predviđalo se da će se odmah upisati 10.000 godišnjih članova, ali je trebalo čekati desetak godina da se to postigne. Revnost je povjerenika zatajila, pa je 1900. bilo upisano samo 4000 godišnjih članova. Društvo se obraćalo, i to osobno sam predsjednik Leber, župnicima da se živo zauzmu za stvar. Leberovo je predsjednikovanje, na početku XX st. (1906—1911), doživjelo velik uspjeh u pogledu skupljanja članova pa su ga zato prozvali »Leberovo zlatno doba« povijesti DSJ.¹⁵

Iako je DSJ osnovano upravo za prosvjećivanje puka, tj. seljaka i radnika, dugo su godina seljaci i radnici činili tek 10—20% od ukupnoga članstva. Razlog je tome siromaštvo i nepismenost kod seljaka i rad-

15. Ljetopis DSJ g. 1869, 1871, 1873, 1900, 1906—1912.

nika u Hrvatskoj. S porastom pismenosti raste i broj jeronimskih članova općenito, ali u prvome redu seljaka i radnika. Uoči prvog svjetskog rata i za samog rata broj se članova podvostručio zbog veće pismenosti i zato što je naš svijet tada lakše dolazio do novaca negoli u prošlom stoljeću.

Isprva se DSJ širi i okuplja članove u užoj Hrvatskoj i Slavoniji, a kasnije prodire u Istru i Dalmaciju, pa među Hrvate u Bosni i Hercegovini, u Gradišću, Bačkoj i Banatu. Nema većega hrvatskog naselja u kojem ne bi bilo barem nekoliko jeronimskih članova. Jeronimsko društvo postaje tako kulturni centar koji okuplja oko sebe najveći broj Hrvata, više negoli ikoje drugo društvo, i to iz svih hrvatskih krajeva. U ondašnjoj sveopćoj političkoj razjedinjenosti Hrvatâ, koju je podržavala dvojna monarhija Austro-Ugarska, DSJ odigralo je važnu rodoljubnu ulogu okupljanja hrvatskog naroda i buđenja njegove nacionalne svijesti. Društvo je imalo kulturno-prosvjetnu svrhu i nije nikada skretalo sa svog puta na područje politike, osobito stranačke, ali je svojim rodoljubnim prosvjetnim radom neizravno pomagalo svom narodu u njegovoj pravедnoj političkoj borbi.

Evo,¹⁶ kako je godinama rastao broj doživotnih i godišnjih članova u Društvu sv. Jeronima:

godine 1868.	doživotnih	98		
„ 1869.	„	810		
„ 1871.	„	1850		
„ 1875.	„	3504		
„ 1880.	„	4957		
„ 1886.	„	6885		
„ 1890.	„	8758		
„ 1895.	„	12.153		
„ 1900.	„	14.806	godišnjih	4553
„ 1906.	„	16.947	„	4550
„ 1908.	„	14.784	„	7000
„ 1910.	„		„	12.596
„ 1913.	„	22.000	„	
„ 1916.	„	25.000	„	15.000
„ 1918.	„	37.837	„	16.481

Godine 1878, 24. siječnja,¹⁷ deset godina nakon osnutka Društva, bilo je 4100 članova, koji su pripadali različitim staležima, kako se to vidi iz ovoga popisa:

svećenika 1230	građana, građanki 113	časnika i vojnika 150
župâ 112	učiteljâ i profesorâ 444	liječnika i ljekarnika 30
seljaka 450	školâ 232	odvjetnika 23
obrtnikâ, radnikâ 118	učenika 270	mjernika 16
trgovaca 156	činovnika 340	

Kao članovi DSJ upisali su se, uz brojne crkvene prelate, također ugledni svjetovnjaci onog vremena. Tako 1872. grof Đuro Jelačić, grof

16. Sastavljeno prema ljetopisima DSJ iz raznih godina.

17. Ljetopis DSJ g. 1878.

Julije Janković Daruvarski, grof Pavao Pejačević iz Našica, barun Antun Mollinary, barun Metel Ožegović, veleposjednik Gustav Prandau, Koloman Bedeković, 1874. ban i pjesnik Ivan Mažuranić, 1877. barun Ljudevit Vranicani.

Već 1883—1887. misli se na tiskanje posebne publikacije — »Imenika članova DSJ«. Ovakav Imenik trebao je pokazati uspjehe i neuspjehe oko prikupljanja članova u pojedinim hrvatskim krajevima te potaknuti na življi rad ondje gdje je bilo razmjerno malo članova. Imenik je tiskan godine 1885, zatim 1907 (sa stanjem iz god. 1906) i 1912. godine (sa stanjem iz god. 1911).

DSJ stajalo je uvijek u prijateljskim vezama sa srodnim slovenskim Društvom sv. Mohora i u njemu gledalo uzor za svoj rad. Kad je DSJ započelo djelovati, 1868/9, i prikupilo tek 810 članova, Društvo sv. Mohora imalo je već 12.000 članova. Od 1887—1908. slovensko društvo ima četiri puta, a 1913. dva puta više članova od DSJ. Koliko se god u Hrvatskoj nastojalo i trudilo ići za primjerom Slovenaca, ipak to nije uspjelo zbog različitih kulturnih, ekonomskih i političkih prilika (u Hrvatskoj tada 50% nepismenih, a među Slovencima ih nema).

Do 1882. umrlo je 500 članova DSJ. Povjerenici su bili dužni javljati smrt svakoga člana Odboru radi brisanja iz članstva i obustavljanja knjiga, ali su tu dužnost često puta vršili nehajno.

POVJERENICI

Već kod samoga osnutka DSJ zaključeno je da se u svakom većem naselju postavi povjerenik koji će skupljati članove za Društvo, ubirati od njih članarinu i slati je Odboru, primati društvene knjige i dijeliti ih članovima, javljati smrt i preseljenje članova.

Službu povjerenika vršili su uglavnom svećenici (župnici, kapelani, kateheti), a rjeđe učitelji i druge svjetovne požrtvovne osobe. Služba se povjerenika smatrala rodoljubnom dužnošću, koja se načelno vršila besplatno, a izuzetno uz rabat od 10—20%. Mnogo se radilo na tome da bi na području zagrebačke biskupije, kao najveće u Hrvatskoj, svaki župnik bio povjerenik DSJ. Godine 1902. u 270 župa bio je povjerenik (u 80 nije), 1910. u 306 župa (u 44 nije), 1911. u 320 župa (u 30 nije). Godine 1912. ima u svim hrvatskim krajevima 894 povjerenika, 1913. godine 922, a slijedećih godina 1000.

Uzornih je povjerenika bilo osobito među mladim župnicima. Oni su upisali velik broj članova za DSJ, prodavali jeronimske knjige i nečlanovima, novac točno ubirali i točno slali Odboru. Glavna bi skupština pohvalila takve revne povjerenike smatrajući ih stupovima na kojima počiva snaga i napredak Društva.

Među prvim revnim jeronimskim povjerenicima zabilježeni su 1869. godine Milan Kučenjak iz Varaždina i Antonije Vladić, definator bosanske franjevačke provincije, koji je nabavio veći broj prvih jeronimskih knjiga za bosanske samostane i katoličke vjernike. Na širenju jeronimskih knjiga u Bosni radile su i časne sestre milosrdnice pod vodstvom svoga superiora F. Höppgera.

1872. godine Stjepan Bešlić, kapelan u Oriovcu, i Mato Štefanac, kapelan u Varaždinskim Toplicama, skupili su svaki preko 50 novih članova za DSJ.

1875. pohvaljeni su za revnost od strane Glavne skupštine ovi povjerenici: dr Koharić, biskupski tajnik u Đakovu, Đuro Šimončić, profesor učiteljske škole u Zagrebu, Janko Vuković, župnik u Vinici, kapelan Štefanac, Martinčić i Kosiček.

1882. godine Bartol Matković, gimnazijski vjeroučitelj u Subotici, sabrao je 30 članova među bunjevačkim Hrvatima. Obecao je da će ih »još više pribaviti, a time jače probuditi opću naobrazbu i narodnu svijest svoga naroda«.

Revni su povjerenici bili godinama: Ivan vitez Trnski za Vojnu krajinu, Nadbiskupsko sirotište u Požegi i njegovu ravnatelj, Otokar, učitelj iz Virja (njegove su riječi: »Dužnost je svakoga rodoljuba skupljati članove za DSJ«, god. 1892), Andrija Stojanović, bilježnik iz Babine Grede (1909).

No bilo je, u manjem broju, i takvih povjerenika koji su smatrani nehajnim, nemarnima. Na njih se Odbor tuži već 1877, a 1878. zaključuje da se nehajnim povjerenicima ima oduzeti povjereništvo i predati revnijim osobama.

Nehajni se povjerenici nisu trudili oko skupljanja i upisivanja novih članova. Tako 1912. godine od 894 povjerenika 501 nije upisao nijednog novog članka, a 1917. od 1023 povjerenika 392 nisu nikoga upisali u Društvo. Međutim, štetu su nanosili oni povjerenici koji nisu javljali smrt i preseljenje pojedinih članova DSJ, nego su knjige pokojnih članova poklanjali po svojoj volji drugima, a knjige preseljenih članova nisu slali na ime tih članova, već su ih vraćali Odboru i tako pravili suvišnu zbrku i troškove i Društvu i preseljenim članovima.

Još su veću štetu činili Društvu pojedini povjerenici koji su knjige, dobivene na prodaju, jednostavno podijelili ljudima »na vjeru«, a onda uzalud čekali dužnike da podmire dugove. Vrijeme je prolazilo, pa i godine, a dugovi su ostali neutjerani. I tako je došlo do duge i nemile prakse: Odbor DSJ svake je godine otpisivao neutjerive dugove. To su bile prilične svote novaca, vrlo potrebne za redovitu djelatnost Društva. Utjeha je mogla biti jedino ovo: važnije i bolje je da se knjige čitaju nego da leže neraspordane u skladištu. Međutim, ima i druga istina: tko knjigu izbjegava platiti, taj je redovito ne zna ni cijeniti ni njome se okoristiti.

Pretpostavka da svaki župnik može i hoće biti povjerenik nije stvarna, kad se zna da ima župnika starijih, boležljivijih, inače neaktivnih, koji jedva vrše svoje redovite župničke dužnosti. Članovi su Odbora koji put i sami morali priznati da u svojim planovima i odlukama nisu bili dovoljno stvarni i razboriti. To posebno vrijedi o njihovom prevelikom pouzdanju u revnost povjerenika. U Dalmaciji još 1896. bilo je protivnika jeronimskih knjiga zbog neslaganja oko hrvatskoga književnog jezika. U Međimurju sve do 1909. bio je mađarski politički pritisak toliko jak te su se pojedini župnici plašili širiti u narod jeronimske knjige.¹⁸

18. Svi su podaci uzeti iz »Ljetopisa DSJ«, odnosno iz izvještaja s glavnih skupština DSJ u pojedinim godinama koje se u tekstu spominju.

Razni su dobročinitelji pomagali DSJ novčanim darovima, oporučnim zapisima, osnivanjem zaklada u korist Društva, pisanjem knjiga i članaka za društvena izdanja, objavljivanjem propagandnih članaka u novinama, prikupljanjem novih članova, vršenjem službe povjerenika itd. Mnogobrojni dobročinitelji omogućili su tiskanje i izdavanje jeftinih pučkih knjiga, koje su bile mnogo jeftinije od ostalih suvremenih hrvatskih knjiga, pa čak i od slovenskih pučkih knjiga Društva sv. Mohora.¹⁹

Kao dobročinitelji isticali su se biskupi, kanonici, župnici, vojni časnici, javne vlasti (oblasti), društva, pa i pojedini građani. Biskupi i javne vlasti pomagale su Društvo novčanim priložima i preporukama. Biskupi su upućivali okružnice svećenicima i vjernicima i preporučivali širenje i čitanje jeronimskih knjiga. Te su knjige i javne vlasti preporučivale podređenim organima, činovnicima, školama i narodu.

Među dobročiniteljima i prijateljima DSJ treba najprije spomenuti zagrebačke nadbiskupe, koji su preuzeli pokroviteljstvo nad Društvom. *Juraj Haulik* (umro 11. V 1869) osnovao je zakladu od 1000 for. i obećao godišnji dar od 300 forinti. *Josip Mihalović* (nadbiskup 1870—1891) daje također po 300 for. godišnje, *Juraj Posilović* kao senjski biskup (1876—1894) i kao zagrebački nadbiskup (1894—1914) materijalno i moralno pomaže Društvo. *Antun Bauer* (nadbiskup 1914—1937) osnovao je zakladu od 2000 kruna i davao godišnji dar od 2000 kruna.

Biskup *J. J. Strossmayer* (1849—1905) dao je 1873. DSJ svoje dnevnice (2440 for.) koje je dobio kao član kraljevske (regnikolarne) deputacije. Osim toga, svake je godine kupio za 100 for. jeronimskih knjiga i dijelio ih djeci prigodom kanonskoga pohoda i dijeljenja sv. potvrde. U brojnim okružnicama preporučuje narodu čitanje jeronimskih knjiga. Tako 1873. piše: »I kad bi te knjige dospjele u svaku obitelj, i da se svecem i nedjeljom poslije službe Božje ili navečer čitaju, nedvojbeno (je), da bi se time oštrio duh našega naroda, da bi mu se srce oplemenjivalo, da bi se dobre i plemenite nakane u njemu rađale, da bi mu duh budniji i jedriji postajao, i da bi mu srce sve više i više za istinom i pravdom čeznulo.«

Juraj Dobrila, biskup porečko-puljski (1857—1875) i tršćansko-koparski (1875—1882), vjerski, kulturni i politički preporoditelj istarskih Hrvata, upisao je 1872. u DSJ 315 članova: općinâ i pojedinaca. Kao nagradu piscu za prvu jeronimsku gospodarsku knjigu o ratarstvu dao je 20 dukata i obećao po 10 dukata napoleondora za svaku slijedeću knjigu o bilo kojoj grani gospodarstva. Svakom je prilikom preporučivao čitanje jeronimskih knjiga i davao Društvu korisne savjete u pogledu izdavačke djelatnosti. Kao biskup brinuo se za sve svoje duhovne ovce: Hrvate, Slovence i Talijane, ali najviše za Hrvate, jer je smatrao da su najviše zapušteni i prezreni. Zahvalno DSJ prigodom Dobriline smrti priredilo je u zagrebačkoj stolnoj crkvi svečane zadušnice (sv. misu služio dr Fr. Rački) uz sudjelovanje velikoga broja rodoljubnoga građan-

19. Izvještaj s glavne skupštine g. 1910.

stva. Iste godine, 1882, tiskan je u društvenoj nakladi »Vjekopis biskupa Dobrile« što ga je napisao Cvj. Rubetić.

Hrvatski sabor i Hrvatska zemaljska vlada podupiru DSJ moralno — preporukama, i novčanim darovima. Zemaljska vlada 11. V 1871. preporučuje Društvo županijama, općinama, činovnicima i seljacima, jer je to društvo . . . »prосто od svake jednostrane i stranačke težnje, jedino nastoji oko širenja pučke naobraženosti i oplemenjivanja srca i uma naroda našega«. 26. I 1872. vlada odobrava jeronimske knjige kao školske nagrade. Od 1875. nadalje Zemaljska vlada, nastojanjem bana Ivana Mažuranića, daje DSJ svake godine stalnu novčanu potporu, koja je isprva iznosila 200 for., kasnije (nakon ukinuća Vojne krajine) 700 for. kao redoviti dar i 300 for. kao izvanredni dar. U doba prvog svjetskog rata potpora je povećana na 2800 kruna.

Kod *General-Komande* u Zagrebu, koja je vršila vrhovnu upravnu vlast na području Vojne krajine u Hrvatskoj sve do njezina ukinuća, službovao je na sreću Ivan vitez Trnski, krajiški pukovnik, član odbora DSJ. Stajao je na čelu tamošnjeg odsjeka koji se brinuo za materijalni i moralni napredak naroda Vojne krajine. Pod utjecajem Trnskoga, a dobrotom generala Filipovića i generala Mollinaryja, od 1875. i *General-Komanda* daje DSJ stalnu godišnju potporu, i to 500 for. Osim toga, ista Komanda otkupljuje svake godine 500—1500 komada kalendara »Danica« i dijeli narodu Vojne krajine. Godine 1879. Komanda preporučuje Krajišnicima kupovanje i čitanje jeronimskim knjiga.

Iste je godine 1879, barun *Rodić*, namjesnik u Dalmaciji, preporučio DSJ i njegove knjige općinama, činovnicima i narodu u Dalmaciji.

Prva hrvatska štedionica u Zagrebu daje 1875. godine 50 forinti Društvu, a 1898, prigodom svoga jubileja, 2000 forinti kao nagradu jeronimskim pučkim piscima. Ista je štedionica o svom trošku 1910. upisala 16 doživotnih članova u DSJ.

DSJ bilo je uvijek u srdačnim odnosima s *Maticom hrvatskom*, osobito s njezinim tajnikom Ivanom Kostrenčićem. Čim je DSJ osnovano, pokrenuto je pitanje zaklade za nagrađivanje pučkih pisaca koja se nalazila kod Maticice. Godine 1876. Matica je velikodušno prepustila tu zakladu DSJ, pa i knjige koje su tiskane troškom te zaklade (»Pojavi u zraku«, »Otkriće Amerike« u 3 sveska; prva je knjiga razdijeljena članovima DSJ, a druga rasprodana u korist DSJ).

Darovali su oporukama DSJ: 1870. Mijo Svolar, župnik, 100 for.; 1872. Šimun Balenović 100 for.; 1876. Mirko Tumpić, župnik, 1000 for.; kanonik Zalabar 1000 for. i Dragutin Herceg kuću u Zagrebu; 1877. Đuro Filić, ranarnik, 200 for.; 1878. Jakob Filić, župnik, 1000 for., Ivan Bašadar iz Mostara 1000 kruna, 1911. podmaršal Đuro Čanić 20.000 kruna u državnim obveznicama, itd.

Koliko god su za DSJ bili korisni novčani darovi, još su mu korisniji bili oni dobročinitelji koji su izravno širili jeronimske knjige.

Đuro Božičević iz Ogulina upisao je 1869. u ogulinskoj regimenti 50 općina kao članove DSJ, i to dvije po dvije općine kao jednog člana. — Ljudevit Rajzner, veliki sudac u Zagrebu, učlanio je 1869. u DSJ više općina zagrebačke županije. — Stjepan Mašić, pukovnik u Novoj Gradiški, kupovao je jeronimske knjige i dijelio ih u onom kraju gdje je jeronimskih članova bilo najmanje. — Zagrebački načelnik Milan Amruš

darovao je 1891. seljacima 500 komada »Danice«. Udovica Ščetinec iz Koprivnice upisala je 1892. godine 40 djece u DSJ svotom od 200 for. Prosvjetno društvo »Pavlinović« upisalo je 1912. u Dalmaciji više stotina članova DSJ.

Društvo »Davor« u Slavonskom Brodu odredilo je u svojim društvenim pravilima da njegova imovina u slučaju razlaza ili ukinuća ima pripasti DSJ. Učinjeno je to zato što je DSJ bilo u njihovu kraju dobro poznato zbog svoga rodoljubnoga rada.²⁰

JERONIMSKI PUČKI PISCI

Velika je i posebna bila briga DSJ pronaći pisce koji bi pisali dobrim i lakim pučkim stilom, razumljivim za seljake i radnike u svim hrvatskim krajevima, među štokavcima, kajkavcima i čakavcima.

Doduše, u to se doba svugdje u školama učila štokavština kao općenito prihvaćen hrvatski književnik jezik, ali je školovanje za mnoge trajalo prekratko, tek godine-dvije, pa su kajkavci i čakavci teško razumijevali knjige pisane književnim jezikom. Neki su naučili čitati u roditeljskoj kući, a neki kod rođakâ i prijateljâ, pa je trebalo mnogo dobre volje i osobnog truda da bi se knjige mogle čitati s dobrim razumijevanjem i korišću.

Godine 1882—1884. raspravljalo se više puta na društvenim skupštinama o tome kako bi za jeronimske čitatelje kajkavce i čakavce trebalo izdati poseban »Rječnik štokavštine«, ali do toga nije došlo. Mjesto takvog rječnika neki su predlagali da se na kraju svake knjige ili članka posebno tiska tumač onih štokavskih riječi koje su kajkavcima i čakavcima nerazumljive. Jeronimskim se čitačima preporučivalo marljivo čitanje novina i slušanje propovijedi (1904).

Na glavnoj skupštini DSJ 1873. godine kaže se da je »pučko pisanje pravo umijeće«. Odbor DSJ tuži se na glavnoj skupštini 1891: »Nema pisaca kakve bismo željeli i trebali. Narod želi knjige vjerskog sadržaja.« Godine 1902. ističe se na glavnoj skupštini: »Krivo je misliti da su za narod (tj. za široke narodne slojeve) dobri i slabiji pisci.«

Već 1872. zamoljen je Dragutin Lambl, ravnatelj Gospodarskog učilišta u Križevcima, da napiše za DSJ knjigu o ratarstvu. Na knjigu je trebalo čekati više godina. Za nju je bio osiguran i honorar (nagrada) od 20 carskih dukata. Tek 1877. knjiga je bila dovršena, ali ju je Društvo odbilo jer nije bila pisana za tadanje hrvatske gospodarske prilike.

God. 1874—1876. izdalo je DSJ Šulekovu knjigu — fiziku u tri dijela pod naslovom »Prirodni zakonik«. Iako je Šulek bio inače poznat kao vrstan pučki pisac, prof. dr Suk na glavnoj skupštini 1876. kaže o njegovoj knjizi ovako: »Djelo nije ni znanstveno, ni pučko, ni za školske potrebe«.

Glavna skupština 1889. zamjera nekim jeronimskim knjigama: »Stil je pretežak, građa za narod bez interesa; ne shvaća je.« Zato se pozivaju skupštinari da traže bolje, prikladnije pisce, sposobne da obrade nešto ne pučki način.

20. Kao pod br. 18.

1884. bila je osigurana nagrada za knjigu o hrvatskoj povijesti, ali nije bilo pisca koji bi je mogao i znao napisati za puk.

Prvih godina djelovanja DSJ malo je rukopisa nuđeno, a naručeni i obećani rukopisi sporo su stizavali. Potkraj XIX i na početku XX st. dobivalo je Društvo raznih rukopisa od brojnih pisaca, ali neke nije moglo prihvatiti ni tiskati za narod.

Kao vješt pučki pisac spominje se 1877. s pohvalama dr Franjo Iveković, urednik kalendara »Danice« i drugih jeronimskih knjiga. Njegovi »Životi svetaca« pisani su »majstorskom rukom prof. dra Ivekovića... na veliku pobudu u životu našega čovjeka koji traži smisao svoga života i rada iznad svojih dnevnih briga, u vrijednom kreposnom životu kojim će izgrađivati i sebe i narod u kojem živi«. Još 1889. tvrdi se da je Iveković bolje obradio živote svetaca negoli pisci drugih naroda.

Dobrim su pučkim stilom pisali: Pavao Leber kao pisac zabavno-knjževnih priloga, dr Radovan Marković u svojoj poučnoj knjizi »Zdravlje«, čaglički župnik Josip Šafran u raznim poučnim člancima objavljenima u »Danici«, Ivan vitez Trnski, Vjekoslav Klaić, župnik D. Strazimir, M. Kučenjak itd.²¹

SADRŽAJ JERONIMSKIH KNJIGA

Osnivači DSJ stavili su u društvena pravila kao svrhu Društva: izdavanje jeftinih pučkih knjiga poučnog i zabavnog sadržaja. Međutim, bilo je potrebno da se izdavački plan potanje razradi. Na to posebno upozorava dr Rački na VIII glavnoj skupštini DSJ, 27. siječnja 1876. Nije bilo samo važno da članovi znaju što će slijedećih godina čitati već je bilo osobito potrebno da pisci vide što Društvo namjerava izdavati, pa da se prema tome ravnaju i pripremaju rukopise za tisak.

Na IX glavnoj skupštini, 25. siječnja 1877, predsjednik Tomo Gajdek potanje govori o sadržaju knjiga koje DSJ izdaje za narod. Po sadržaju mogu se knjige podijeliti u tri vrste: vjersko-poučne, općenito-poučne i zabavne.

Na prvom su mjestu knjige vjerskoga sadržaja jer se pučka prosvjeta mora osnivati na vjeri. Vjera jedino može krotiti ćud, oplemeniti srce, bez čega nema kulture ni prosvjete naroda... »te bi ljudi bez vjere mogli biti na veliku štetu narodu«. Kao dobre jeronimske vjerske knjige, dobro primljene i rado čitane, spominje Gajdek Ivekovićeve »Živote svetaca« (vidi gore!).

Od općih poučnih knjiga najvažnije su one o gospodarstvu. Gospodarske knjige, po mišljenju DSJ, treba da obuhvate ovih deset grana: 1. ratarstvo, 2. livadarstvo, 3. vinogradarstvo, 4. vinarstvo (podrumarstvo), 5. voćarstvo, 6. povrcarstvo, 7. stočarstvo, 8. pčelarstvo, 9. svilarstvo, 10. šumarstvo. Predsjednik je obećao da će doskora biti tiskane knjige o pčelarstvu i livadarstvu.

Od prirodnih nauka DSJ izdalo je do 1877. knjigu »Toplina i njezini pojavi« (od Đure Kralja), zatim knjige »Mehanika«, »Akustika«, »Optika« (od B. Šuleka). Prof. Mijo Kišpatić napisao je od 1872—1881. za DSJ tri

21. Kao pod br. 18. — Vidi ROZIĆ, Na njivi pučke prosvjete

knjige o životinjama. Kasnije su drugi napisali o životinjama još šest knjiga.

Već 1870. napisao je Š. Balenović knjigu »Povjesnica hrvatskog naroda«. Društvo je namjeravalo izdati crtice i pjesme iz hrvatske povijesti te prikaze znamenitih povijesnih ličnosti.

1870. godine izdalo je DSJ pripovijest M. Stojanovića »Pijanac«, 1871. I. Trnskoga »Učitelj Dobrašin i druge pripovijesti«, te je odlučilo da će svake godine izdati po jednu knjigu pripovijesti.

»Danica«, uz kalendarski dio i ljetopis, imala je svake godine sadržavati zabavne i poučne pripovijetke te gospodarske, zdravstvene, povijesne i ćudoredne (moralne) članke.

NAGRAĐIVANJE PISACA

Na nagrađivanje pisaca isprva se nije moglo misliti, jer nije bilo dosta sredstava ni za tisak knjiga ni za druge nužne troškove. Računalo se na dobrovoljni rad i požrtvovnu ljubav pisaca prema domovini. Međutim, razni dobrotvori DSJ ubrzo su shvatili da bez književne nagrade neće biti dobro napisanih i izdanih knjiga. Zato su već 1872. osnovali fond i zakladu za nagrađivanje jeronimskih pisaca. Glavna skupština 23. siječnja 1873. poziva imućnije članove i dobrotvore neka daju priloge u fond za nagrađivanje pučkih pisaca.

Dobrotvori su se odazivali. Isprva su prilogi bili maleni, pa su bile male i nagrade, više simbolične. pisci su zato više godina radili iz ljubavi prema narodu, a ne radi male nagrade. S vremenom je glavnica književne zaklade porasla, a umnožio se i fond za nagrađivanje pisaca, pa je DSJ moglo pravedno nagrađivati pisce i tako poslovati kao što rade slična nakladna društva.

U fond i zakladu za nagrađivanje jeronimskih pisaca dali su: biskup Dobrila 20 carskih dukata (kao što smo rekli), Prva hrvatska štedionica 2000 for. (napisali smo to gore), 1875. ban Mažuranić 50 for., general Mollinary 100 for., 1877. barun Vranicani 200 for., biskup Ivan Kralj 200 for, itd.

14. travnja 1878. umro je u Zagrebu mladi pravnik i veliki rodoljub Dušan Kotur. Njegova majka, da bi počastila uspomenu čestitoga sina, osnovala je kod DSJ nakladu od 2000 for. za nagrađivanje pučkih pisaca.

Zaklada za nagradu pisaca kod DSJ iznosila je na koncu

1874. godine 1050 for.

1875. godine 1575 for.

1876. godine 2625 for.

1877. godine 3150 for. 39 nov.

1878. godine 4563 for. 32 nov.

1879. godine 5670 for. 41 nov.

Godine 1881. podijeljeno je piscima jeronimskih knjiga u ime književne nagrade 515 for. Za pripovijetke u kalendaru »Danica« plaćalo se po 25 for., jer su ih čitatelji čitali s posebnim zadovoljstvom. 1884. već se tvrdi da su pisci nagrađivani »obilato«.

Kad bi koji rukopis bio predan DSJ, čitali bi ga od reda, manje-više, svi odbornici. Urednik bi dotjerao rukopis za tisak, ispravio jezik i stil i obavljao korekture. Istom od 1879. dobiva urednik godišnju nagradu od 100 for.

DSJ odlučio je svake godine tiskati za svoje članove i druge čitatelje kalendar »Danicu« i tri knjige poučnog (vjerskog i svjetovnog) te zabavnog sadržaja. Trošak za knjige imao se pokriti: 1. kamatima od glavnice koju su činile uplaćene članarine, a rijetko i uplaćeni darovi; 2. darovima raznih dobročinitelja; 3. novcem od prodanih društvenih knjiga preko povjerenikâ i knjižara.

Godine 1868, kad je osnovano DSJ, knjige se još ne tiskaju i ne izdaju jer za to nema sredstava. Od 4000 for. tadašnje glavnice moglo se dobiti samo 240 for. kamata, što je za plaćanje tiskarskih troškova za jednu godinu bilo premalo.

Istom 1869. tiskane su prve dvije jeronimske knjige: prva pod naslovom »Kalendar i ljetopis za g. 1870« na 100 stranica, u nakladi od 3000 primjeraka, a druga »Pijanac« od M. Stojanovića na 162 stranice u 4000 primjeraka.

Od 1870—1918, dakle za prvih 50 godina postojanja, izdalo je DSJ još 210 knjiga, prosječno 4 knjige svake godine.

Od 1870. nadalje društveni kalendar nosi svoje legendarno ime *Danica* i postaje najomiljeniji i najrašireniji kalendar u Hrvatskoj. Tiska se uvijek u mnogo većoj nakladi negoli ostale jeronimske knjige. Tako je za 1871. tiskano 5000 primjeraka, za 1881. godinu 20000, za 1891. 33000, za 1901. 50000, za 1911. 60000, za 1919. 100000 primjeraka.

Danica je objavila pjesme Petra Preradovića, A. Šenoa (»šljivari«, ovdje prvi put), Ivana viteza Trnskoga, H. Badalića, Jovana Hranilovića, P. Lebera, V. Rožmana, F. Rožića, Luje Varge Bjelovarca, Lava Vukelića. Kao pripovjedači surađuju: J. Barle, P. Bučar, Milan Kovačić, Ivan Lepušić, J. Miškatović, Vjenc. Novak, Fr. Sudarević, August i Milan Senoa, J. Eugen Tomić, J. Torbar, N. Tordinac, Č. Truhelka, Jozo Vukelić. Poučne članke pišu, osim nekih već spomenutih: Fr. Andrić, Đuro Barsariček, Val. Čebušnik, Iv. Dežman, R. Ekert, M. Ettinger, Stj. Filipović, Mit. Galović, Jul. Gollner, Karlo Horvat, Rudolf Horvat, Drag. Hirc, Hamdija Kreševljaković, O. Kučera, M. Lamot, Rad. Lopašić, Mile Magdić, Fr. Rački, A. i S. Radić, M. Senoa, F. Šišić, I. Tkalčić, A. Veber-Tkalčević, V. Ivanek, A. Cividini, Josip Šafran, And. Štampar.

Danica je do 1873. donosila šematizam javnih vlasti u hrvatskoj. Glavna skupština tražila je te godine da se to kao »balast« za društveni kalendar izostavi. Slike dolaze od 1875. pa nadalje. Astronomske podatke za kalendar davao je dr Guido Schengl, ravnatelj centralnog meteorološkog zavoda u Budimpešti (1876. i dalje).

Druge jeronimske knjige odnose se na sav narodni život: gospodarske knjige potiču na stjecanje i štednju, povijesne dižu domovinsku ljubav i ponos, osvješčuju narod (kaže predsjednik 1904). Tiskale su se: u I desetljeću (1869—1878) u 3000—6000 komada svaka, u II desetljeću od 7000—10000, u III desetljeću od 9000—18000, u IV desetljeću od 20000—30000, u V desetljeću od 30000—45000 komada svaka.

Ukupan broj jeronimskih knjiga («Danica» i druge) rastao je postepeno godinama ovako: 1869. godine 7000 knjigâ, 1878. 36000, 1888. godine 56000, 1898. 128000, 1908. 150000, 1918. godine 315000 knjigâ.

Tiskanje knjigâ obavljalo se u raznim zagrebačkim tiskarama, a najviše u Dioničkoj tiskari i tiskari Hrvatskog katoličkog tiskarskog dioničkog društva, koju je kasnije preuzela Nadbiskupska tiskara. Želja DSJ za vlastitom tiskarom nije se ispunila.

Knjige su se dostavljale članovima DSJ preko povjerenika, a pod nadzorom predsjednika. Kao što smo rekli, teškoće su nastajale ako povjerenici ne bi na vrijeme javili smrt ili preseljenje pojedinog člana. Slanje knjiga obavljao je otpravnik Društva. Njegova je evidencija o broju članova koji put bila pogrešna i njegovom krivnjom. God. 1908. kontrola je ustanovila da stvarno ima 3000 članova manje nego što ih bilježi društvena kartoteka (neki su vođeni kao članovi čak deset godina nakon smrti!). Već 1869. knjižara Hartman u Zagrebu preuzela je jeronimske knjige na rasprodaju (u komisiju). Kasnije (1871) to su činile i druge knjižare u svim hrvatskim krajevima, pa i obične trgovine mješovitom robom uz popust od 25%.

Dobra pomoć kod širenja jeronimskih knjiga u narodu bili su razni dobročinitelji, kao što smo gore rekli: Glavno vojno zapovjedništvo (General-Komanda) u Zagrebu, biskup Strossmayer itd.

Slanje knjigâ poštom odnosno željeznicom u znatnoj je mjeri poskupljivalo knjige. Zato je DSJ tražilo od Ministarstva trgovine u Budimpešti oprost od poštarine. Molba je odbijena s obrazloženjem da je DSJ privatno društvo (god. 1910). 1918. godine slanje knjigâ željeznicom zakašnjavalo je, i knjige su se gubile zbog radničkog štrajka na željeznici.

Knjige su slane (godišnje oko 200) svim novinama i časopisima u Hrvatskoj na ocjenu i radi reklame. Bilo je novina i časopisâ koji su povalno pisali o jeronimskim knjigama i preporučivali ih svojim čitaocima. To je uvijek i rado činio zagrebački »Katolički list«, varaždinski »Pučki prijatelj« 1871, a »Naša sloga« u Trstu 1882. Pohvalno su pisali o jeronimskim knjigama već 1873. župnik Stražimir i katehet Rubetić, a kasnije razni pisci i publicisti. Bilo je međutim i takvih slučajeva da su o istoj knjizi jedne novine pisale pokudno, a druge pohvalno. 1918. neki su novinari smatrali da je DSJ tečevno, a ne dobrotvorno društvo. Otvorenih protivnika bilo je manje, a više onih koji se na jeronimsku štampu nisu osvrtni, iako su je primali.

Već je 1905. predloženo da bi se pokrenuo časopis »Jeronimski vjesnik« koji bi donosio razne obavijesti o radu DSJ i pomogao širenje jeronimskih knjiga. Takav je Vjesnik tiskan 1914. i dobro je primljen od strane čitatelja.

RODOLJUBLJE DRUŠTVA SV. JERONIMA

DSJ izdavalo je poučne i zabavne knjige ne samo za svoje članove i radi prodaje nego i za one siromašne ustanove i pojedince koji žele knjigu čitati, a ne mogu je platiti. Čim su članovi Društva bili snabdjeveni knjigama, i troškovi za knjige koliko-toliko podmireni, Društvo je poklanjalo knjige velikodušno na sve strane. Pokloni su išli školama,

bolnicama, kaznenim zavodima, sjemeništima, đачkim konviktima, čitaonicama, društvima i pojedincima u Hrvatskoj i stranom svijetu, gdje je god bilo zanimanja za hrvatsku zabavnu i poučnu knjigu. DSJ shvaćalo je koliko je važno da hrvatske grupe i pojedinci u Ugarskoj, Beču i Americi čitaju hrvatske knjige te tako sačuvaju narodnu svijest i vezu sa starom domovinom.

Godine 1869. šalje DSJ svoje knjige u Suboticu Boži Šarčeviću i u Kaloču Ivanu Antunoviću, kanoniku, kasnije pomoćnom biskupu, da ih podijele među tamošnje bunjevačke Hrvate.

1872. poklonjene su knjige gimnaziji u Dubrovniku i kažnjenicima u Ploku, zatim društvu »Venedija« u Gracu.

1873. šalju se knjige na poklon: 40 komada za Nadbiskupski konvikt (sjemenište) u Kaloči, a 67 komada za učiteljske škole u Hrvatskoj. Iz ovoga se može zaključiti da je u kaločkom sjemeništu bilo hrvatskih đaka koji su htjeli i mogli čitati hrvatske knjige.

1874. poklonjeno je jeronimskih knjiga: Gospodarskom učilištu u Križevcima, Pedagoškom zboru u Zagrebu i kaznionici u Möllendorfu.

1878. poklonjeno je: kaznionici u Lepoglavi 70 knjiga, Ženskoj kaznionici u Zagrebu 19 knjiga, za hrvatske vojnike u raznim vojnim bolnicama 221 knjiga, Bolnici sestara milosrdnica u Zagrebu, bolnici u Osijeku, Hrvatima u Kolnovu (Ugarska), Akademskom društvu »Hrvat« u Pragu, Učiteljskoj školi u Koprju, nekim školama u Bosni.

Godine 1879. poklonjeno je: bolnici u Stenjevcu 32 knjige, Društvu hrvatskih đaka u Gracu 14 knjiga, za vojne bolnice 17 knjiga, za školu u Fojnici (Bosna) 20 knjiga, Svećeničkom pravoslavnom bratstvu u Sofiji.

1882. godine poklonjene su knjige Hrvatima iseljenicima u San Franciscu (USA).

Evo poklona knjigâ raznim zavodima u raznim godinama: 1893. godine 1060 knjigâ, 1895. 1200, 1896. 1000, 1902. godine 1340 knjiga, 1903. 1607, 1904. 2620, 1905. 3944, 1906. 1660, 1908. 2853, 1910. 2851, 1913. 3062, 1914. godine 2150 knjigâ.

Razumije se, ovaj je popis poklonâ nepotpun, ali je dovoljan da pokaže kako je DSJ od svoga osnutka do konca prvog svjetskog rata bilo uistinu rodoljubno i dobrotvorno društvo. Ono je jednom rukom primalo darove, a drugom ih je davalo drugima.

VEZE DSJ S DRUŠTVIMA I USTANOVAMA

DSJ stajalo je u uskoj vezi i surađivalo s hrvatskim rodoljubnim društvima i sa srodnim slavenskim društvima. Predstavnici Jugoslaven-ske akademije znanosti i umjetnosti (Rački, Torbar, Smičiklas i dr) i Matice hrvatske (Ivan Kostrenčić i dr.), zatim predstavnici zagrebačkoga Sveučilišta i drugih škola nalazili su se uvijek na glavnim skupštinama i raznim priredbama Društva. I obratno: DSJ bilo je pozivano na sve rodoljubne proslave i priredbe u domovini i kod bližih slavenskih naroda.

Posebno srdačne veze postojale su od samoga početka društvene djelatnosti sa slovenskim društvom sv. Mohora u Celovcu i sa slovač-

kim Društvom sv. Vojtjeha (osnovano 1870, dakle ubrzo nakon DSJ). Podržavane su veze s Maticom slovenskom u Ljubljani i Maticom lidu (puka) u Pragu.

Srbi su pratili rad DSJ sa simpatijama, pa su 1883. zaželjeli da bi se dvije jeronimske knjige tiskale i ćirilicom, i to »Vinogradarstvo i pivničarstvo« i »Domaća dvorba bolesnika«.

Sasvim je razumljivo da je DSJ uvijek bilo u dobrim odnosima ne samo s domaćim crkvenim poglavarima, hrvatskim biskupima, nego i vrhovnim poglavarom katoličke Crkve, svetim ocem. Godine 1879, kad je papa Leon XIII slavio prvu godišnjicu svoga krunisanja trostrukom tijarom, DSJ pozdravilo ga je posebnom adresom i obdarilo svojim knjigama. Papa je zahvalio za knjige, predsjednika Gajdeka imenovao je svojim kućnim prelatom, a članove Odbora, Ivana Trnskoga i Kostu Vojnovića, odlikovao je Redom sv. Grgura. Tom je zgodom papa upravo Društvu pismo²² koje donosimo u izvatku:

Ljubazni sinci! Pozdrav i apostolski blagoslov! Mi doista nismo smatrali da su malo vrjedne i važne poslano nam knjižice što ste ih napisali i izdali za puk, jer jedva se može, kako ste i vi dobro opazili, drugačije zaustaviti silna bujica onih loših knjižica i listova kojima se truju i kvare gradovi i sela, naročito pak mladež, osobito ona koja polazi više škole, na propast duša i razvrat svakoga reda, nego prikazima trijeznoga i vjerskoga sadržaja. Takav će sadržaj, na daleko i na široko raspačan i primjeren shvaćanju svakoga, raspršiti tminu zabluda, opovrći laž, razjasniti istinu i pokazati kakve sve pogibli prijete ljudskome društvu. Mi smo na čelu uprave i čuvamo cijelo Kristovo stado, pa ne želimo ništa većma nego da se ta nesreća koja nam prijete od nas odvрати. Ne možemo dosta pohvaliti rad onih koji Nam pomažu u tako teškom i velikom poslu. Zato priznajemo da Nam je vrlo milo vaše spasonosno poduzeće koje ste započeli i koje nastavljate uz savjet i odobravanje crkvenih vlasti. Osim toga, vi ste kako njoj tako i ovoj apostolskoj Stolici i njezinoj nauci veoma odani.

To Nas potiče da vam od srca čestitamo za ovo tako krasno jedinstvo i slogu kako s vašim časnim nadbiskupom tako i s Nama, te ovo (jedinstvo) mora od vas odvrćati pogibelj da ne zalutate i dati vam veliki uspjeh i blagoslov Svevišnjega, kako to uostalom svjedoči uspjeh vašega Društva. (...)

Bog neka uvijek milostivim okom gleda vaše namjere, a u znak njegove naklonosti i naše dobrohotnosti podjeljujem vam, ljubezni sinci, od svega srca svoj apostolski blagoslov.

Dano u Rimu kod Sv. Petra dne 3. studenoga 1879, druge godine moga papinstva.

Leon P. P. XIII

DSJ slalo je i kasnije (1905) svoja izdanja papinskoj Vatikanskoj biblioteci, koja ih je rado primala i pohranila u svoje spremište, iskazujući tako sa svoje strane čast samome Društvu.

Iako su izdanja DSJ-a morala biti jeftina i siromašnom puku pristupačna, pa se zato nisu ukorićavala, već samo proširala, ipak se Odbor mnogo brinuo za što ljepši i ukusniju suvremenu opremu svojih knjiga. Štoviše, usudio se poći sa svojim knjigama na svjetske izložbe knjiga. Tako su 1897. jeronimske knjige bile izložene na Milenijskoj izložbi u Budimpešti, a 1900. u Parizu, gdje su nagrađene dvjema medaljama.

DSJ uže je surađivalo s »Društvom za pučku prosvjetu«. Zadaća je

22. Izvještaj s glavne skupštine DSJ 1880.

toga društva bila osnivanje knjižnica da bi se tako što više čitale dobre poučne knjige i unaprijedila opća prosvjećenost ljudi u gradu i selu. To je Društvo posebnim marom poticalo kupovanje i čitanje jeronimskih knjiga, pa mu je DSJ ustupljivalo vlastite prostorije za održavanje njegovih skupština (1906).

1913. godine sudjelovalo je DSJ na slovensko-hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani. U ime Društva dr. F. Rožić održao je predavanje »Hrvatska pučka knjiga i DSJ« i tako braću Slovence upoznao s radom za pučko prosvjećivanje kod Hrvata.

IMOVINA DSJ

Imovina DSJ sastojala se od članarine ili uplate članova prigodom upisa u Društvo i od darova. Namjera je društva bila stvoriti od članarine što veću glavnica ili zakladu i od njezinih prihoda ili kamata dobiti sredstva za izdavanje knjigâ, tako da bi se one mogle »besplatno« dijeliti članovima. Međutim, narod je bio siromašan, pritisli su ga veliki porezi, a uz to su često puta nadošle i nerodne godine, pa je upisivanje članova išlo postepeno i sporo, glavnica se povećavala iz godine u godinu neznatno. Dobivenim kamatima nisu se dugo i dugo mogli pokrivati troškovi oko tiskanja i izdavanja knjiga.

Tako npr. 1874. godine, iako je prošlo nekoliko godina iza osnutka Društva, prihod od glavnice, tj. kamati, iznosili su 1300 for. godišnje, a godišnji troškovi tiskanja knjigâ i dr. ukupno 4000 for. Trebalo je dakle imati još 2700 for. pa da se pokrije godišnji rashod. Svakako je značajno da ni 1889. godine pa ni 1912. nije DSJ moglo kamatima pokriti troškove svoje izdavačke djelatnosti.

Na sreću, pristizavali su svake godine redoviti i izvanredni darovi dobročiniteljâ, predstavnika Crkve i zemaljskih vlasti, zatim imućnijih svećenikâ i svjetovnjaka, kao što smo to gore spomenuli i nabrojili.

Međutim, ni to nije bilo dovoljno. Trebalo je tiskati knjige u povećanoj nakladi, ne samo za članove nego i druge ljude koji su knjige kupili i platili i tako omogućili Društvu da dođe do potrebnih sredstava za podmirenje tiskarskih i drugih troškova.

Ubiranje novca za prodane knjige često je puta zapinjalo, pa je Odbor morao predujmivati novac od glavnice DSJ, plaćati žurne neodgovorne račune i kasnije vraćati glavnici odnosno štedionici radi dobivanja makar i umanjenih kamata.

Kao što smo već rekli, kod povjerenikâ i knjižarâ našlo se svake godine neutjerivih dugova koje je trebalo otpisati na štetu Društva izbjegavajući parnice i razne neugodnosti.

Za ovakvo poslovanje, koje se mnogima činilo nerazborito i pogrešno, trebalo je doista imati mnogo strpljivosti i snalažljivosti da bi Društvo sačuvalo ugled i povjerenje kod svojih članova i dobročiniteljâ.

Slijedeće brojke pokazuju godišnji porast društvene glavnice ili zaklade određene za izdavačku djelatnost odnosno za tiskanje knjiga:

1868. godine 4.000 forinti	1876. godine 37.451 for. 25 nov.
1869. godine 11.000 for.	1877. godine 39.866 for. 25 nov.
1870. godine 20.000 for.	1878. godine 42.806 for. 25 nov.
1873. godine 24.760 for.	1879. godine 46.796 for. 25 nov.
1875. godine 34.511 for.	1880. godine 58.642 for. 65 nov.

Ove brojke pokazuju cjelokupnu imovinu DSJ u pojedinim godinama:

1879. godine	60.099 for.	57 nov.
1880. godine	68.360 for.	53 nov.
1881. godine	74.350 for.	76 nov.
1886. godine	95.031 for.	63 nov.
1887. godine	100.646 for.	
1888. godine	103.274 for.	
1891. godine	124.580 for.	33 nov.
1894. godine	155.991 for.	34 nov.

1900. godine	343.608 kruna	66 fil.
1903. godine	285.045 kruna	46 fil.
1906. godine	316.601 kruna	58 fil.
1910. godine	300.000 kruna	
1914. godine	342.944 kruna	
1918. godine	400.000 kruna	

Gornje brojke pokazuju uvijek stanje na početku imenovane godine odnosno na svršetku prošle. U imovinu je uključena i vrijednost jedne, a kasnije dviju kuća. Dvije kuće vrijede 1910. godine 264.000 kruna, a 1914. 300.000 kruna.

Evo podataka o blagajničkom poslovanju u dvije različite godine: na početku djelovanja Društva (1869./70) i godine 1905, kad je Društvo proživljavalo svoje zlatno doba:

Prihod i rashod DSJ od 11. VIII 1869. do 21. VIII 1870.

PRIHOD

Članarina	4539 for.	60 nov.
Darovi	68 for.	65 nov.
Za prodane knjige	432 for.	69 nov.
Prijenos iz prošle godine	578 for.	52 nov.
Kamati od rasteretnica	676 for.	20 nov.

Svega: 6295 for. 66 nov.

RASHOD

Kupljene rasteretnice	4694 for.	32 nov.
Plaćen lanjski dug	564 for.	82 nov.
Tiskanje i uvez	286 for.	80 nov.
Troškovi pošte i dr.	19 for.	46 nov.

Svega: 5565 for. 40 nov.

Ostaje u blagajni 730 for. 26 nov. Vrijednost je rasteretnicâ
16.675 for.

PRIHOD

Od doživotnih članova	6417	kruna	10	fil.
Od godišnjih članova	4893	kruna	92	fil.
Od prodanih knjiga	7267	kruna	89	fil.
Razno	1592	kruna	63	fil.
Najamnina kuća	13609	kruna	56	fil.
Zapisi	499	kruna	80	fil.
Potpورا Zemalj. vlade	1400	kruna		
Drž. obvez., vrijedn. pap.	997	kruna		
Veres. promet s glav. n.	10571	kruna	30	fil.
Ostatak iz 1904. u gotov.	1555	kruna	40	fil.
Ostatak u papirima	916	kruna	42	fil.

Svega: 45.261 kruna 49 fil.

RASHOD

Papir	11752	kruna	64	fil.
Slog, tisak, klišeji	14758	kruna	02	fil.
Uvez	3580	kruna	62	fil.
Otprema knjigâ, poštar.	1131	kruna	17	fil.
Porez, namet	2300	kruna		
Nagrada piscima	1467	kruna	14	fil.
Društvena uprava	3670	kruna		
Voda	321	kruna	60	fil.
Plin	256	kruna	16	fil.
Popravci na kućama	631	kruna	26	fil.
Razno	932	kruna	38	fil.
Veres. promet s glav. n.	10946	kruna	42	fil.

Svega: 44.300 kruna 99 fil.

U blagajni ostaje na koncu 1905. godine 960 kruna i 50 filira.
U državnim i drugim vrijednosnim papirima: 27.973 kruna i 08 fil.

Ukupna imovina DSJ na koncu 1905. iznosi 316.601 kruna i 58 fil.,
a nju čine:

1. dvije kuće DSJ u vrijednosti od	264.000	kruna		
2. našastar	1.000	kruna		
3. vrijednosni papiri	24.470	kruna		
4. štedionični uloži	3.503	kruna	08	fil.
5. društvene knjige na skladištu	16.000	kruna		
6. dug za knjige u raspačavanju	4.000	kruna		
7. dug doživotnih članova na dijelu članarine	368	kruna		
8. dug godišnjih članova na dijelu članarine	1.700	kruna		
9. dug tvrtki za oglase u »Danici«	600	kruna		
10. gotovina u blagajni na koncu 1905.	960	kruna	50	fil.

Stanje zaklada kod DSJ na koncu 1905.

1. Zaklada Dušana Kotura	12.700 kruna
2. Zaklada Tome Gajdeka	8.000 kruna
3. Zaklada Antuna Jakića	1.800 kruna
4. Zaklada Franje Huszara	2.200 kruna
5. Zaklada Ivana viteza Trnskoga	1.501 kruna 28 fil.
6. Zaklada Antuna Fetzera	1.650 kruna
7. Zaklada Hrvatske veresijske banke	1.365 kruna 58 fil.
8. Zaklada Stjepana Ilijaševića	673 kruna 42 fil.
9. Zaklada Janka Šenka	1.428 kruna 76 fil.

Ukupna vrijednost zaklada na koncu 1905. godine: 31.319 kruna 08 fil.

Zanimljivi su ovi podaci o troškovima za knjige: za »Danicu« 1877. godine (16.000 kom.) 3.387 for. 47 nov., a 1883. godine (23.000 kom.) 3.998 for. — Izdatak za sve knjige: 1894. godine 13.294 for., a 1896. godine 13.000 for.

Pristojba za legat iznosila je 10%. DSJ kao dobrotvorno društvo žalilo se 1876. godine Ministarstvu financija u Budimpešti, pa je oslobođeno od plaćanja te pristojbe. 1910. godine Upravno sudište u Budimpešti oslobodilo je DSJ od plaćanja jednačka ili nasljedne pristojbe zbog istoga razloga, jer je, naime, DSJ dobrotvorno društvo.

KUCE DSJ

Osobito važan i vrijedan dio imovine DSJ jesu njegove dvije kuće, od kojih je poznatija Jeronimska palača na Trgu Kralja Tomislava, ponos Društva, a ukras grada Zagreba.

Već 1887. želi DSJ kupiti ili graditi kuću u Zagrebu za svoje izdavačke potrebe: uredovnice, knjižnicu, skladište itd. Za života predsjednika kanonika Gajdeka u njegovoj je kanoničkoj kuriji bila društvena knjižnica i skladište, a kasnije kod župnika Sv. Marije, Mije Mikića. Dok je ondje zakupljeno skladište bilo besplatno, bez odštete, moglo se kupnjom ili gradnjom kuće i zatezati. No kad je za zakupninu trebalo plaćati godišnje 250 for., uvidjelo je DSJ da za uspješnu daljnju djelatnost treba imati vlastiti dom.

Računalo se i s time da će novogradnja DSJ imati veći broj takvih prostorija koje neće trebati za svoju djelatnost, nego će ih dati u zakup, i da će zakupnina donositi mnogo više koristi negoli glavnice uložene u štedionici. Konačna je svrha novogradnje bila potpomaganje nakladne djelatnosti.

Na glavnoj skupštini DSJ 1. ožujka 1888. stvoren je zaključak da se za DSJ kupi gotova kuća za svotu od 40.000 for. Mecena biskup Strossmayer dao je 1889. u to ime svoj dar od 1000 for. Međutim, Odbor Društva bojao se i kupovanja kuće i novogradnje. Mislio je ovako: ako se postojeća glavnica upotrijebi bilo za staru bilo za novu kuću, neće biti sredstva za izdavačku djelatnost, koju bi trebalo obustaviti za više godina.

Pa ipak, DSJ odvažilo se te je 1890. zaključilo da se gradi nova kuća na uglu Trga Kralja Tomislava i Ulice 8. maja (nekada Trenkova ulica). Arhitekt Kruno Waidmar izradio je nacrt novogradnje. Gradnja je započela 27. srpnja 1891, temeljni je kamen blagoslovljen 5. kolovoza. Gradnja je dovršena u predviđenom roku, tj. do 1 srpnja 1892. Izgrađene su sve prostorije za potrebe Društva i uz to 11 stanova koji su bili predviđeni za davanje u zakup. Za troškove gradnje predviđena je svota od 75.000 for. Međutim, troškovi su gradnje 1893. stajali samo 72.726 for. i 81 nov. Tokom 1894. obavljani su u novogradnji još neki korisni radovi, pa je tako cijeli i konačni trošak i račun iznosio 74.437 for. i 39 nov.

Od strane DSJ nadzirao je gradnju društveni blagajnik dr Juraj Dočkal (umro 1899). Njegovu je veliku požrtvovnost pohvalila glavna skupština 1900.

Druga društvena kuća u Gornjoj ulici br. 727. dar je Dragutina Hercega, župnika u Bosiljevu, oporukom ostavljena 1876. djelomično Društvu sv. Jeronima, a djelomično Jugoslavenskoj akademiji.

PROSLAVA 50-GODIŠNJICE DSJ

Ratne 1918. godine proslavljena je 50-godišnjica postojanja i djelovanja DSJ. Ratne prilike nisu dopustile veću vanjsku proslavu, pa se Društvo zadovoljilo jednostavnim sastankom viđenijih članova i prijatelja, pred kojima su izneseni obilni plodovi revnoga i ustrajnoga 50-godišnjega rada.

Na 50. glavnoj skupštini DSJ, 14. veljače 1918, rekao je predsjednik Ljudevit Knežić između ostaloga i ovo: »Srce moje puno je najradosnijih čuvstava. Slavimo 50-godišnjicu Društva u kojem je bilo puno ustrajnoga napora oko prosvjedenja naše neuke braće. Premnoge su se protivštine i zapreke morale srušiti da bi misao prosvjete mogla ući u narod. S koliko su samo nepovjerenja primani oni koji su dolazili k narodu sa željom da ga prosvijetle! Nije čudo, radi se o narodu koji je stoljećima mijenjao bojišta i neprijatelje. Prije 50 godina DSJ ima 98 članova, glavnica od 8000 (kr), izdaje 2 knjige u 7000 primjeraka, a danas ima 40.000 članova, glavnica od 400.000 kruna i izdaje 6 knjigâ godišnje (1917) u 315.000 primjeraka. U 50 godina izdano je 212 knjiga. Doista, silno je bilo sjeme bačeno godine 1868. u zemlju Hrvatske nam domovine, pa je do danas uz Božji blagoslov naraslo kao veliko stablo pod čijom se krošnjom skuplja veliki broj naših sunarodnjaka. Zajedno s vama zahvaljujem dobrom Bogu za sve milosti koje je kroz 50 godina davao našem Društvu i ponizno ga molim da mu svoga blagoslova ne uskrati u budućnosti.«

Iz ostalih odborničkih izvještaja saznaje se da je broj članova posljednjih godina silno porastao, zaslugom predsjednika Lebera, tako 1908. godišnje za 1000, 1916. godine za 6300, 1917. za 7700 novih članova. Nešto su tome razlog ratne prilike i veći promet novca (devalvacija), ali je pravi razlog velika popularnost DSJ postignuta prošlih godina u hrvatskom narodu.

Svečana jubilarna skupština DSJ održana je 29. kolovoza 1918. u dvorani Hrvatskoga katoličkoga kasina na Kaptolu 27. Prije skupštine slu-

žio je pokrovitelj nadbiskup A. Bauer pontifikalnu sv. misu u prvostolnoj crkvi sa zahvalnicom (Te Deum). Na skupštini je predsjednik Knežić pozdravio sakupljene članove i goste prigodnim govorom u kojem je iznio kratku povijest Društva i njegove zasluge za prosvjećenje hrvatskoga naroda. Skupštini je prisustvovalo više biskupâ, kanonikâ, sveučilišnih profesora, velik broj župnika, zatim predstavnici Akademije, Sveučilišta, Matice hrvatske, Kola hrvatskih književnika, Društva hrvatskih književnika iz Zagreba i Osijeka, Društva sv. Mohora itd.²³

SUMMARIUM

Societatis litterariae, quae olim S. Hyeronimi, hodie vero SS. Cyrilli et Methodii Societas nuncupatur, auctor huius studij describit originem, porrigit fundamentalem Regulam. Inde ab eius origine, singulos comitans conventus vel sessiones, numerum refert sociorum, officia describit commissariorum, nomina adducit benefactorum necnon scriptores nominat quos »populares« appellat. De quo publicationes agebant? Quae methodus in libris divulgandis, scriptoribus remunerandis, quaenam relationes cum aliis societatibus ac institutionibus culturalibus, quodnam tandem patrimonium Societatis existebat, ideam Societatis lectoribus facit claram atque exhaustivam.

---

23. Ljetopis DSJ, odn. izvještaji s glavnih skupština DSJ: godine su naznačene gore u samom tekstu, a to je svakomu dovoljno za ravnanje.